

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Навчальний посібник для студентів,
які навчаються за спеціальністю 054 «Соціологія»

Видавництво НУА

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Навчальний посібник для студентів,
які навчаються за спеціальністю 054 «Соціологія»

Харків
Видавництво НУА
2023

УДК 37.015.3 (072)
В64

Затверджено на засіданні кафедри соціології та гуманітарних дисциплін

*Народної української академії
Протокол № 9 від 05.06.2023*

Автор-укладач канд. психол. наук, Гога Н.П.
Рецензенти: канд. соц. наук, доц. *Т. В. Зверко*
канд. психол. наук, доцент кафедри
психологічної та педагогічної антропології
ХНПУ ім. Г.С. Сковороди *Ходикіна Ю.Ю.*

Навчальний посібник складений для студентів, які навчаються за бакалаврською програмою (спеціальність 054 «Соціологія»). Містить розширені тези лекцій, питання для самоконтролю, тестові питання, перелік основної та додаткової літератури, додатки

В64 **Вікова та педагогічна психологія** : навчальний посібник для студентів, які навчаються за спеціальністю «Соціологія» / Нар. укр. акад.. [каф. соціології та гуманітарних дисциплін; авт. – упор. Н.П. Гога]. Харків: Вид –во НУА, 2023 – 80 с.

УДК 37.015.3 (072)

© Народна українська академія 2023

Зміст

Вступ.....	4
Тема 1. Вступ у вікову психологію. Теорії розвитку дитини в онтогенезі.....	5
Тема 2. Психологія дитини раннього віку.....	13
Тема 3. Онтогенез мови.....	15
Тема 4. Дошкільний вік.....	20
Тема 5. Шостирічні діти. Готовність до школи.....	26
Тема 6. Молодший шкільний вік.....	30
Тема 7. Підлітковий та старший шкільний вік.....	39
Тема 8. Педагог: професія та особистість.....	44
Тема 9. Особистість у навчальному процесі.....	50
Тема 10. Освіта як спосіб входження людини у світ науки та культури.....	54
Додаток 1.....	70
Додаток 2.....	71
Додаток 3.....	72
Перелік літератури.....	77

Вступ

Навчальна дисципліна «Вікова та педагогічна психологія» входить до переліку вибіркових дисциплін освітньо-професійної програми «Соціально-психологічний супровід управління персоналом», спеціальність 054 «Соціологія».

Під час вивчення дисципліни «Вікова та педагогічна психологія» студенти повинні сформувати цілісне уявлення про загальні закономірності психічного розвитку людини упродовж онтогенезу та особливості спілкування в навчальному процесі.

Основні завдання дисципліни:

1. Засвоєння уявлень про основні закони і детермінанти психічного розвитку людини в онтогенезі; аналіз процесів психічного розвитку в контексті культурного соціогенеза;
2. Знайомство з основними періодизаціями психічного розвитку людини в онтогенезі та формування уявлень про віково-психологічні особливості особи на кожній із стадій онтогенетичного розвитку;
3. Формування умінь застосовувати отримані знання для вирішення завдань професійної діяльності в області соціально-психологічного досвіду управління персоналом;
4. Набуття досвіду врахування індивідуальних особливостей людей, стилів їхньої пізнавальної діяльності в професійній сфері.

В результаті засвоєння дисципліни студент повинен оволодіти наступними компетентностями:

1. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;
2. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності);
3. Проявляти навички міжособистсної взаємодії;
4. Здатність використовувати у професійній діяльності базові знання у галузі гуманітарних і соціально-поведінкових наук;
5. Здатність до аналізу соціально-психологічного аспекту функціонування великих груп, організацій, психологічних особливостей різних соціальних груп та об'єднань.

Тема 1. Вступ у вікову та педагогічну психологію. Теорії розвитку дитини в онтогенезі.

1.1. Об'єкт, завдання та структура вікової та педагогічної психології

Вікова психологія — галузь психологічної науки, яка вивчає особливості психічного розвитку людини на різних вікових етапах індивідуального розвитку людини (онтогенез). **Предметом** дослідження вікової психології є вікова динаміка, закономірності, фактори, умови, механізми становлення, формування та розвитку особистості. Вікова психологія вивчає загальні закономірності, особливості виникнення і розвитку психічних процесів і властивостей і зумовлену віком динаміку співвідношень між ними; причини та закономірності переходу від одного вікового періоду до наступного; становлення різних видів діяльності (гри, навчання, праці, спілкування); В її загальній **структурі** виокремлюють психологію дитинства, до якої входять психологія новонародженого, немовляти, раннього дитинства, дошкільного періоду, молодшого школяра, підлітка, юнака, психологію дорослості — психологію дорослої людини, геронтопсихологію - психологію старості.

Завданнями вікової психології є дослідження особливостей розвитку особистості на кожному її віковому етапі, надання відповідних рекомендацій щодо попередження спричинених віковими кризами психологічних проблем, а також конкретної психологічної допомоги. Не менш важливим є зосередження зусиль вікової психології на розв'язанні таких теоретичних і практичних завдань:

- вивчення особливостей розвитку людини на етапах ранньої та зрілої дорослості (Я-концепції, системи життєдіяльності, особливостей інтересів та інтелекту, проблем і криз розвитку тощо);
- розвиток психічно здорової особистості та дослідження особливостей відхилень у психічному здоров'ї людини;
- дослідження психології старих людей та особливостей їхньої життєдіяльності;
- розвиток обдарованих дітей (їхніх здібностей, особистісних якостей, окремих психічних функцій);
- з'ясування індивідуальних відмінностей дітей, відкриття їхніх творчих здібностей;
- дослідження сенситивних періодів у розвитку особистості та окремих психічних функцій;
- створення психологічних умов для забезпечення саморозвитку;
- вивчення відхилень у психічному та особистісному розвитку;
- дослідження взаємин дітей і дорослих;
- з'ясування особливостей впливу масової культури та засобів масової інформації на психічний та особистісний розвиток дітей;

- забезпечення психологічних умов розвитку цілісної та гармонійної особистості дитини, підлітка та юнака.

Педагогічна психологія – це галузь психологічної науки, яка досліджує психологічні проблеми виховання й навчання особистості — основних механізмів спрямованої соціалізації людини.

Предметом педагогічної психології є дослідження психологічних закономірностей процесу спрямованої соціалізації, тобто перетворювання біологічної істоти в людську особистість у соціальному, спеціально організованому середовищі.

Таким спеціально організованим середовищем є будь-який інститут соціалізації (дитячий садок, заклад загальної середньої освіти, за певних умов, сім'я), який створює суспільство з конкретним наміром одержати на виході з нього цивілізованого індивіда, тобто таку людину, яка здатна прийняти на себе й ефективно реалізувати певну соціальну роль.

Сучасна педагогічна психологія являє собою самостійну галузь наукового пізнання, яка базується на знаннях загальної, соціальної, вікової психології, психології особистості та педагогічних дисциплін.

1.2. Підходи до розвитку дитини в онтогенезі

Розрізняють три напрямки аналізу розвитку дитини в онтогенезі. Перший напрямок визначає пріоритет спадковості. Прихильники цієї позиції часто розглядаються в літературі як прихильників біогенетичної концепції. Це такі автори, як Г. Спенсер, С. Холл, Д. Болдуін, Ш. Булер. Автори, так чи інакше, покладаються на ідею рекапітуляції, що виникає внаслідок біогенетичного закону.

Протилежна точка зору, враховуючи соціальний фактор як визначення у формуванні людської психіки, була сформована в науці з початку 20 століття. Під впливом роботи французької соціологічної школи, починаючи з творів Е. Дюркгейма, Г. Тарда, Ш. Блондинки, П. Жана та інших вчених.

Прихильники цього напрямку (соціологізація чи соціогенетичний підхід) недооцінюють та /або мінімізують роль спадковості, вважаючи, що результат та зміст розвитку визначаються станом суспільної свідомості. Основний механізм соціалізації був визнаний.

Найбільш численним слід визнати третій напрямок, який часто називають теорією двох факторів. Першим принцип конвергентності двох факторів висунув на початку 20 ст. У. Штерн.

Більшість сучасних дослідників проводять свої дослідження аналізу причин та сутності психічного розвитку дитини з точки зору наступних теорій: психоаналітичні, когнітивні, теорія поведінки (поведінку), біологічний та гуманістичний.

У полі зору психоаналітичної теорії: людські емоції та міжособистісні стосунки. Цю теорію іноді називають теорією розвитку особистості. Когнітивна

теорія стосується переважно проблем мислення та процесу засвоєння знань. Теорія поведінки намагається пояснити, чому, коли і як діти та дорослі вчаться поводитись таким чином, а не інакше. Етологічна теорія фокусується на порівнянні поведінки людей та тварин у природних умовах та на визначенні загальної та специфічної у своїй поведінці, а також її залежності від цих умов та інших факторів. Гуманістична теорія розглядає дитину (і дорослого) як унікального індивіда, невід'ємну особистість, прагнучі до повної самовиразності (само -реалізація). Розглянемо ці теорії більш докладно.

1.2.1. Психоаналітичний підхід

Зигмунд Фройд – засновник психоаналізу найбільше зацікавився розвитком людини та проблемами, що виникають у процесі її особистого формування. Він розглядав поведінку як прояв біологічних приводів, інстинктів та підсвідомих мотивів людини і вважав, що ми не знаємо багатьох причин нашої поведінки, оскільки вони приховані від нас.

Фройд ідентифікував три компоненти людської психіки, кожен з яких виконує власні функції: "Id" (Воно), "Ego" ("Я") та "Superego" ("Super-Ego").

Фройд також вважав, що діти проходять п'ять етапів психічного, а точніше, «психосексуального розвитку», а характер ходу кожного з них має конкретний вплив на формування особистих якостей. Він визначив: усне (від народження до 2 років), анальний (від 2 до 3 років), фалічний (від 4 до 5 років), латентний (від 6 до 12 років), генітальна стадія (від 12 до 18 років).

Він стверджував, що основні особисті характеристики людини закладені у віці 5-6 років. Згідно з теорією психоаналізу, успішне подолання усних, анальних та фалічних стадій визначає утворення психічно здорової особистості, тоді як труднощі на цих стадіях призводять до серйозних проблем у дорослому стані.

Теорія класичного психоаналізу З. Фрейда розроблена в дослідженнях М. Кляйна, А. Фрейда, а потім перетворюється на концепцію психосоціального розвитку життєвого шляху Е. Еріксона.

Ерік Еріксон, як й Фройд, вважав, що лише здорова доросла людина здатна задовольнити свої потреби в особистому розвитку, бажання власного «єго» («я») та відповідати вимогам суспільства. Основою періодизації Е. Еріксона є поняття ідентичності (бути такими ж, як і важливі інші) та самоідентичність (бути собою). Розвиток є продуктивним, якщо якості розвиваються у людини, що призводить до зміцнення, розширення почуття власності. Розвиток може бути руйнівним, послаблюючи почуття себе.

На кожному з 8 етапів дитина переживає конкретну кризу, суть якої є конфліктом між протилежними станами свідомості, психікою.

Е. Еріксон вважав, що якщо ці конфлікти успішно вирішені, то криза не приймає гострої форми і закінчується формуванням певних особистих якостей, в сукупності складового типу особистості.

Спеціальне місце в концепції Е. Еріксона займає проблема розвитку підлітка. Це активна ідентифікація та самоідентифікація особистості.

Е. Еріксон визначив чотири основні типи розвитку недостатньої ідентифікації:

1. Від'їзд від близьких відносин через страх втрати власної ідентичності. Уникнення тісних контактів, їх формалізації та стереотипізації, «саджанця» сфери спілкування в цілому.

2. Час вантажівки. У цьому випадку підліток виявляє нездатність (вперше небажання) скласти плани на майбутнє, страх змін.

3. Насолоджування здатністю до продуктивної роботи, неможливість концентруватися та активно приєднуватися до діяльності.

4. Негативна ідентичність - це зневажливе, вороже ставлення до ролей, позицій, форм поведінки, оцінених сусідом.

Список неадекватної ідентичності був доповнений згодом Д. Марсія, який визначив задалегідь сформовану ідентичність - некритичне прийняття цінностей сім'ї, суспільства та релігійної групи. Підліток стає некритично запропонованим, консерватизм його поглядів призводить до неможливості думати та вирішувати самостійно.

Цікавий аналіз розвитку особистості в рамках когнітивного підходу.

1.2.2. Когнітивний підхід

Найбільш повноцінні проблеми психічного розвитку були розроблені швейцарським вченим Жаном Піаже.

Дж. Піаже показав, що мислення дітей суттєво відрізняється від мислення для дорослих і що діти є активними предметами власного психічного розвитку. Згідно з його теорією, здатність до логічного мислення закладена в грудному віці та покращується з року в рік, дотримуючись певних законів.

У рамках концепції Піаже навички психічної діяльності набуті природним шляхом - в міру виникнення загального розвитку тіла дитини та горизонти світу, що вивчається дитиною, розширюються. Значна частина діяльності дітей припадає на ігри, які вчений вважав незамінним компонентом їх важливої роботи над вивченням навколишніх предметів - людей, явищ, об'єктів. Він вважав, що ця форма навчання (згідно з його термінологією, "навчання в процесі діяльності") необхідна для нормального розумового розвитку дитини та успішного процесу його дорослішання.

Дж. Піаже визначив 4 етапи психічного розвитку:

1. Сенсомоторна (народження - 2 роки);
2. Передопераційна (2-7 років);
3. Контраговані операції (7-11 років);
4. Офіційні операції (старше 11 років).

Новим і перспективним напрямком психології розвитку є розвиток проблем утворення соціального інтелекту, який забезпечує людині знання та орієнтації в соціальній реальності.

Р. Сельман розрізняє п'ять основних етапів у розвитку соціального інтелекту.

Таблиця 1.

Розвиток соціального інтелекту за Р. Селманом.

стадія	вік	характерні ознаки
1	До 6 років	Дружба заснована на фізичних або географічних факторах, діти егоцентричні та не розуміють позицію інших
2	7-9 років	Дружба починає засновуватися на ідеї взаємності та свідомості почуттів інших дітей, основу дружби складають соціальні дії (вчинки) та оцінювання їх партнерами
3	9-11 років	Дружба заснована на ідеї реального обміну; друзі, з точки зору дітей – люди, чкі дійсно допомагають один одному з'являються перші уявлення про обов'язки.
4	12 років і старші	Дружбу розуміють як стійкі, довготривалі відносини, засновані на обов'язках та взаємодовірі, іти дивляться на дружні відносини з позиції третього боку.

Л. Колберг зацікавився моральним розвитком людини. Він розрізняв три основні рівні розвитку моральних суджень: попередній, звичайний, посконвенціональний.

1. Прорівень рівня суто егоцентричний. Мораль або аморальність суджень ґрунтуються в основному на принципі вигоди, дії оцінюються за їх фізичними наслідками. Добре, що приносить задоволення, наприклад, схвалення; погано, що викликає незадоволення, наприклад, покарання.

2. Звичайний рівень розвитку моральних суджень досягається, коли дитина приймає некритично, як правду в останньому випадку, оцінка його довідкової групи: родина, клас, релігійна спільнота.

3. Рівень розвитку моральних суджень не досягається всіма людьми, але це можливо з підліткового віку. Це рівень розвитку особистих моральних принципів, які можуть збігатися, і певним чином може відрізнятися від норм референтної групи. Однак, ці принципи максимально поширені та універсальні (судження про честь, правила побудови відносин між людьми тощо).

Розвиток емоційності дітей детально вивчався в дослідженнях Г. Дюпона, який описав шість етапів цього розвитку, з яких останні два етапи не пов'язані з віком, а є обраними (елітарними).

1. **Егоцентрично-ядерна** стадія емоційного розвитку характеризується милосердям самосвідомості дітей (задоволення чи незручності, біль). Дитина до 3-4 років називає зовнішні причини його настрою: погана погода, хвороба, відсутність чогось привабливого.

2. **Етап особистих відносин** починається, коли дитина сприймає себе як джерело настрою та основних емоцій - радість, смуток, гнів, страх. Але дитина ще не здатна усвідомити суб'єктивну природу власних почуттів, розуміти почуття інших.

3. **Етап діяльності** емоційного розвитку пов'язаний із виникненням здатності до емоційної пристойності. Провідним фактором розвитку є значна субкультура однолітків, рівна співпраця дітей, які думають і відчують себе інакше. Цей етап емоційного розвитку може співіснувати з попереднім, кожен з яких "служить" різними областями спілкування дитини.

4. **Психологічна стадія** розвитку емоцій пов'язана з появою нових категорій світогляду, що має сильне емоційне забарвлення

5. **Стадія автономії** досягається особами (починаючи з підліткового віку), які здатні координувати екологічну мораль та їх моральні стандарти. Емоційна та особиста самостійність проявляється у здатності відповідати за свою долю, здатність подолати тиск зовнішніх обставин та конструктивно дозволяти внутрішні та зовнішні суперечності.

6. **Понаднормово - інтегративна стадія** емоційного розвитку відзначається утворенням почуття цілісності, гармонії та балансу світу. Цей етап не досягається у кожному індивідуальному розвитку.

1.2.3. Біхевіористичний підхід

Прихильники так званої поведінкової традиції вважають, що поведінка, її різні форми та типи визначаються головним чином за впливом навколишнього середовища. Проблема розвитку класичного біхевіоризму переосмислена в теорії соціального навчання - найпотужніший напрямок сучасної американської психології розвитку.

Типи навчання. Згідно з теорією поведінки, людина - це те, якою вона навчилась бути. Ця думка дала причину вченим назвати біхевіоризм "теорією навчання".

Багато прихильників біхевіоризму вважають, що людина "вчиться вести себе" все своє життя, але не відрізняє, як З. Фрейд, Е.Еріксон, Дж. Паже, будь які спеціальні періоди та етапи. Натомість вони визначають три типи навчання: класичне визначення, кондиціонування та навчання за допомогою спостереження.

Класичне визначення - це найпростіший тип тренувань, під час якого використовуються лише мимовільні (безумовні) рефлекси в поведінці дітей. Ці рефлекси як у людей, так і у тварин вроджені. Дитина (як дитинча тварини) під час тренувань суто автоматично реагує на будь-які зовнішні подразники, а потім вчиться реагувати на подразники таким же чином, трохи відрізняючись від першого.

Ф. Скінер розробив конкретний тип навчання. Його суть полягає в тому, що людина контролює свою поведінку, зосереджуючись на ймовірних наслідках (позитивних чи негативних). Наприклад, під час експерименту

вчений навчав щурів тиснути на клітку клапана так: як тільки вони натиснули його, він дав їм їжу. Таким чином, Скіннер посилив їх реакцію.

Підсилення – це будь-який стимул, який збільшує ймовірність повторення певних реакцій, форм поведінки. Це може бути позитивним і негативним. Підсилення є позитивним, приємним для людини, задовольняючи частину його потреб та сприяє повторенню форм поведінки, які заслужили заохочення.

Негативні підкріплення - це такі підкріплення, що змушує вас повторювати реакції відторгнення, відторгнення, заперечення чогось.

Прихильники теорії поведінки встановили, що покарання також є специфічним інструментом викладання. Покарання - це стимул, що змушує відмовитися від дій, які спричинили його, форми поведінки.

1.2.4. Гуманістичний підхід

Ж.-Ж. Руссо вважав, що діти від народження наділені природною добротою та здатністю самостійно орієнтуватися в соціальному світі. Прихильники гуманістичної теорії, які висували наступні положення, дійшли до того ж висновку.

1. Люди вільно та самостійно діють. На них впливає поведінка, але не лише з біологічно визначених мотивів, несвідомих думок та емоцій чи різних подій у навколишньому середовищі.

2. Люди думають про істот і активно «планують» своє особисте формування та розвиток. Мислення дозволяє їм вибрати ті форми поведінки, які для них більш бажані.

3. Серед людей немає "середнього типу" ("середня модель") - кожна людина унікальна.

4. Основний предмет вивчення розвитку людини (на відміну від акценту психоаналізу на депресії, порушеннях розвитку, захворювань) повинен бути такими позитивними якостями, як здоров'я, доброта, нормальний розвиток, досконалість.

5. Люди мають власні мотиви, стимули щодо розвитку їх унікального внутрішнього світу, до повної реалізації.

Французький психолог **А. Валлон** демонструє появу, чергування та взаємозалежність різних етапів розвитку дітей. Він відрізняє наступні етапи онтогенетичного розвитку дитини:

1. Етап внутрішньоутробного життя. На цьому етапі існує повна залежність ембріона від тіла матері.

2. Двигун рухової імпульсивності (від народження до 6 місяців) потреби дитини в харчуванні та руховій активності проявляються при криках, рухах, жестах. Все це служить основою для розвитку елементарних умовних рефлексів, як харчових, так і рухових навичок (режим, положення, хвороба руху).

3. Емоційний етап (від 6 місяців до 1 року). У цей час дитина, використовуючи міміку та жести, встановлює стосунки з людьми навколо. Найближчий контакт встановлений з матір'ю, що в першу чергу стимулює його розвиток. Початок цього етапу є найважливішим для утворення психіки.

4. Сенсомоторна стадія (з 1 року до 3 років). Він характеризується тим, що увага дитини починає залучати зовнішній світ зовнішніх відносин із близькими дорослими, завдяки появі орієнтовного рефлексу та навичок ходьби та мови.

5. Стадія персоналізму (від 3 до 5 років). Це починається з кризи трьох років, протягом якої у дитини є відчуття "Я" та прагнення до більшої незалежності в діях. Він прагне підкреслити свій "Я".

6. Стадія відмінності (від 6 до 11 років). На цьому етапі коло відносин у дитини розширюється. У команді вона відчуває себе вільно. У цьому віці він характеризується бажанням досягти визнання. Є бажання зайняти певне місце в команді.

Таким чином, опозиція спадковості та навколишнього середовища лежить в основі двох протилежних точок зору на розвиток та поведінку людини. Деякі вважають, що фактор спадковості має найбільший вплив на дітей (його іноді називають природним, біологічним, генетичним); інші - це навколишнє середовище, навчання. Сьогодні більшість вчених визнають, що і навколишнє середовище, і спадковість впливають на розвиток поведінки та формування особистості дитини.

Запитання та завдання для самостійного контролю.

1. Розкрийте об'єкт та завдання вікової та педагогічної психології.
2. Які характеристики розвитку особистості в рамках психоаналітичної теорії?
3. Розгорніть характерні особливості теорії Е. Еріксона.
4. Яка основна відмінність між гуманістичним підходом та поведінкою?
5. Проаналізуйте різні особливості емоційного розвитку дитини в рамках різних теорій.
6. Проаналізуйте етапи розвитку дитини як частину теорії А. Валона.

Тема 2. Психологія раннього розвитку.

2.1. Загальна характеристика дитини раннього віку

З перших днів життя у дитини формується система безумовних рефлексів. Рефлекси новонароджених – це життєво необхідні навички. Відразу після народження малюк не зовсім безпорадний, у нього є ряд навичок і способів поведінки, які і засновані на вроджених рефлексах. Деякі рефлекси життєво необхідні (наприклад, смоктальний рефлекс), інші не грають такої

фундаментальної ролі, але по ним лікар (педіатр, неонатолог) оцінюють рівень розвитку малюка, а так само по ним можна запідозрити відхилення в його розвитку. Деякі рефлекси, які вже є у новонародженого, зберігаються на все життя (наприклад, рогівковий рефлекс, який проявляється миготінням на будь-який дотик до рогівки ока). Інші рефлекси носять транзиторний характер і згасають через кілька місяців. Народжуючись, дитина фізично відокремлена від матері. Вона потрапляє в абсолютно різні умови (на відміну від внутрішньоутробного): температура (холод), світ (яскраве світло). Повітряне середовище вимагає іншого типу дихання. Існує потреба змінити природу харчування (годування материнського молока або штучного харчування). Щоб адаптуватися до цих нових, чужорідних умов для дитини розвиваються рефлекси.

Безумовних рефлексів недостатньо для забезпечення активної взаємодії дитини з навколишнім середовищем. Без турботи дорослих новонароджених не в змозі задовольнити жодну свою потребу. Основою його розвитку є прямий контакт з іншими людьми, під час яких перші умовні рефлекси починають розвиватися. Один з перших умовних рефлексів, який утворюється є положення під час годування.

Активне функціонування зорових та слухових аналізаторів є важливим моментом розумового розвитку дитини. Через 5-6 днів життя новонароджений здатний слідкувати за оком, що рухається в безпосередній близькості, за умови, що його повільний рух знаходиться під його повільним рухом.

На початку другого місяця життя є здатність сконцентруватися на зорових та слухових подразниках з їх фіксацією 1 - 2 хвилин. Виходячи з зорової та слухової концентрації, рухова активність дитини впорядкована, що в перші тижні його життя хаотично.

У другому місяці дитина зосереджується на обличчі людини, яка нахилилася над ним, посміхається, кидає руки, вперед ноги та проявляє голосові реакції. Ця реакція називається "комплексом революції". Реакція дитини на дорослого вказує на необхідність спілкування, яку він мав, спроба встановити контакт з дорослими. Поява комплексу відродження означає перехід дитини до наступного етапу розвитку – дитинства (до кінця першого року).

Через три місяці дитина вже відрізняє людину, близьку до нього, і через півроку відрізняє його від незнайомих людей. Крім того, спілкування дитини та дорослого починає все частіше здійснюватися в процесі спільних дій. Дорослий показує йому способи дії з предметами, допомагає в їх реалізації. У зв'язку з цим природа емоційного спілкування також змінюється. Під впливом спілкування загальний життєвий тон дитини збільшується, його активність посилюється, що значною мірою створює умови для мови, рухового та сенсорного розвитку.

Через півроку дитина вже здатна встановити зв'язок між словом, що позначає тему, і самою суб'єктом. Він утворює приблизну реакцію на об'єкти, які йому називають. У словнику дитини з'являються перші слова.

У другій половині року формуються цілеспрямовані дії з предметами. З сьомого до десятого місяць він активно маніпулює з одним предметом і з одинадцятого місяця – двома. Маніпуляція з об'єктами дозволяє дитині ознайомитися з усіма своїми властивостями та допомагає встановити стабільність цих властивостей, а також планувати свої дії.

За дослідженнями К.Н. Поліванової у своєму розвитку протягом першого року дитина проходить кілька етапів:

1. Дитину стабільно приваблює предмети та ситуації;
2. Новий спосіб руху на короткий час потрапляє в центр уваги дитини, стає спеціальною опосередкованою темою потреби;
3. Заборона (або затримка) задоволення бажання призводить до гіпоболічної реакції (в поведінці) та до появи бажання (як характеристики психічного життя);
4. Слово означає, що є вплив.

Нормальна вирішення кризи першого року життя призводить до розчленування предмета та соціального середовища до суб'єктивного бажання. Для нас – на появу бажання, прагнення до самої дитини; До знищення початкової спільноти з дорослим, утворення певної першої форми "і" (i-wishes) як основи для розвитку об'єктивної маніпуляції, в результаті я є фактичним у майбутньому .

Велике досягнення в розвитку дитини другого року життя - це ходьба. Це робить його більш незалежним і створює умови для подальшого розвитку простору. До кінця другого життя діти вдосконалюють координацію рухів, вони опановують все більш складні набори дій. Дитина цього віку знає, як мити, потрапити в стілець, щоб дістати іграшку, любить підніматися, стрибати, подолати перешкоди. Він добре відчуває ритм рухів. Спілкування дітей з дорослими в ранньому віці є незамінним станом розвитку суб'єктивної діяльності, провідної діяльності дітей цього віку.

Важливим у розвитку дитини цього віку є ознайомлення з різними об'єктами та оволодіння конкретними методами їх використання. Жорстка консолідація дій об'єктів-референцій, методи дії з ними встановлюються дитиною під впливом дорослої людини і передаються на інші об'єкти.

Дитина другого року життя активно асимілює дії з такими предметами, як чашка, ложка, совок тощо. Оволодіння об'єктами-реформами призводить до засвоєння дитини соціального способу використання речей і має вирішальний вплив на розвиток початкових форм мислення.

2.2. Розвиток психологічних процесів у ранньому віці

Розвиток мислення дитини в ранньому віці відбувається в процесі його предметної діяльності і є візуальним. Він вчиться виділити предмет як об'єкт діяльності, переміщувати його в просторі, діяти в декількох об'єктах по

відношенню один до одного. Все це створює умови для знайомства з прихованими властивостями об'єктивної діяльності і дозволяє діяти з об'єктами не лише безпосередньо, але й за допомогою інших об'єктів чи дій (наприклад, стукаючи, обертаючи).

Практична об'єктивна діяльність дітей є важливим етапом переходу від практичного посередництва до психічного, це створює умови для подальшого розвитку концептуального, мовленнєвого мислення. У процесі виконання дій з об'єктами та позначенням дії розумові процеси дитини формуються словами. Найбільше значення серед них у ранньому віці - це узагальнення. Поліпшення суб'єктної діяльності сприяє інтенсивному розвитку промови дитини.

Запитання та завдання для самостійного контролю.

1. Які основні рефлексії з'являються в перші дні життя дитини?
2. Розширити хронологію розвитку аналізаторів дитини.
3. Які основні етапи, відповідно дослідженням К.Н. Поліванової проходить дитина протягом першого року життя?
4. Які особливості "кризи першого року"?
5. Поясніть стосунки діяльності дитини та розвиток його мислення.

Тема 3. Онтогенез мовлення.

3.1. Фізіологічні центри мови

Мова - виключно у людини, не лише через наявність інтелекту, а й тому, що він має два центри мови у своєму мозку - зону Брока та Верніке.

Французький дослідник П. Брок (Vogos) у 1861 році виявив центр мови в мозку людини (пізніше його називають центром Брока). Цей центр розташований ззаду лобової частки лівої півкулі (в лівій людині - в правій частині). Люди, які мають центр Брока, вражають, розуміють промову, але з великими труднощами можуть організувати слова у фразах.

Другий центр мови знаходиться у скроневій частці лівої півкулі. Він був виявлений німецьким вченим К. Верніке в 1874 році. Пацієнти з поразкою Центру Верніке значною мірою зберегли власну промову, але сприйняття чужої промови значно складно.

Обидва мовленнєві центри демонструють чітку локалізацію механізмів. Продукт та сприйняття мови розлучаються як два різні механізми, хоча вони зазвичай взаємопов'язані. Обидва мовленнєві центри примикають до більш поширених областей діяльності: моторний центр (для центру Брока) та слухового (для центру Верніке).

3.2. Критичний період засвоєння мови

Розвиток мови дитини спонтанно, без видимих зусиль з його боку. Ці особливості утворення мови пов'язані з процесами фізіологічного дозрівання центральної нервової системи та її певної пластичності в цей період. Нормальне утворення систем пов'язане з їх стимуляцією, якщо стимуляція недостатня або несвоєчасна, то можлива затримка асиміляції.

Віковий період, протягом якого він освоїться "без зусиль", я називаю "критичний період", оскільки поза дитиною стає нездатним до навчання. Народження як 3-11 років, так і від 2 років до статевої зрілості.

Ймовірність наголосу на асиміляції 2-ї мови збільшується до 12-13 років, і розкладається динаміка основних показників формування мови та мови-особливості окремої артикуляції, правильне використання антонімів, Розуміння неоднозначних та багатогранних слів, відхилення в розвитку мови поглинається (заїкання).

Найчастіше діти поверталися до суспільства пізніше 6-7 років, не в змозі повністю розвинути мову.

3.3. Домовленевий етап засвоєння мови дитиною

Дитина починає засвоювати мову з розвитком звукової форми. Усі звичайні діти, що розвиваються, мають певну послідовність у асиміляції звукової форми мови та в розвитку реакцій до розрізання: гудіння, сопілка, белькотіння, модульоване белькотіння.

Оволоївши язик, дитина негайно опановує фонему. Р - може бути різним. Фонетичне слухання утворюється з раннього віку. По -перше, дитина вчиться відокремити звуки світу від звуків мови, адресованих йому. Дитина створює власну звукову систему.

Загально визнано, що звукова та графічна форма не взаємопов'язана. Дитина, що розвивається та зосереджується у навколишньому світі, намагається знайти відображення властивостей теми. Тому в промові дитини стільки слів, наслідуючих звуки: тик-так, бі-бі, ту-ту.

У віці 1,5 років, резерв слів від 3 до 50 слів; До двох - 300 слів (іменники - 63%; дієслова - 23%; інші частини мови - 14%, профспілки практично немає). Словник розширюється дуже швидко. Перші слова - це ті, на які дитина може діяти, торкнутися, а не просто бачити. У 2 роки виникає вік. Що це? Вік чому. До 6 років - близько 10 000 слів.

Таблиця 2. Характеристика домовленевих етапів засвоєння мови.

Вік дитини, місяці	Назва етапу	Голосові реакції	Фізичний розвиток
0-1,5	Галас	Галас	Плаче,

			усміхається
1,5	Гуління	А-аа,у-уу	Підтримує голівку, лежачи на животі
2-3	Гуління	Г-у, ш-т, бу-у	Грає з брязкальцем
4	Сопілка	Аль-ле-е-ли	Сидить
7-8,5	Белькотіння	Ба-ба, да, да	Стоить за допомогою дорослого
8,5-9,5	Модульоване белькотіння	Мама, тато, дада	Захвачує предмети великим та вказівним пальцем
9,5 м. – 1,5 р.	Слова: мама, папа, баба, ам-ам. Слова, що схожі на звуки: тік-так, му-му		Починає ходити
1,6 -1,8 р.	Двусловні фрази: мама, дай. Наказовий спосіб		Ходить
1,8 -1,9 р.	Форми множини		Спускається схилами

3.4. Порушення мови

Серед мовленнєвих розладів відрізняються мовленнєві розлади (пов'язані з серйозними органічними ураженнями) та мовленнєвими дефектами (пов'язані з недорозвиненим розумовими функціями). Аналіз мовленнєвих розладів в даний час не стосується психолінгвістики щодо нейролінгвістики як розділу психології, присвяченої вивченню механізмів мозку мовної активності в нормальному та місцевому ураженнях мозку. Тим не менш, ми розглянемо тут деякі проблеми, оскільки вони в нормі дають більш повне розуміння механізмів мовної діяльності.

З місцевими ураженнями кори лівої півкулі мозку (в правій мірі) та в деяких психічних захворюваннях, може виникнути в порушенні мови мовлення, як може виникнути афазія. АФАЗИЯ, на відміну від мовленнєвих дефектів, є розладом управління мовленнєвим процесом, це системне порушення мови, що є порушенням вже сформованої мови. Такі розлади можуть впливати на фонемічні, морфологічні та синтаксичні структури активної та пасивної мови.

Серед порушення письмової промови відзначаються дислексія та дискарифія.

Дислексія або алексія - порушення процесу читання чи оволодіння. Це відбувається внаслідок пошкодження різних частин кори лівої півкулі (в правій мірі). Існує кілька форм алексії. Під оптичною алексією не визначаються літери (буквальні оптичні алексії), або цілі слова (словесні оптичні алексії). З односторонньою оптичною алексією половина тексту ігнорується (часто ліворуч). Під слуховою алексією можливі, як один із проявів сенсорної афазії, можливі порушення фонемічного слуху та звукового аналізу слави (у правій частині). У разі порушення регулювання психічних процесів виникає особлива форма Алексії, яка проявляється в порушеннях цілеспрямованого характеру читання та відключення уваги.

Таким чином, одним із факторів ризику виникнення дислексії може бути затримка утворення півсферичної асиметрії або відхилення від загального типу домінування півкуль у мовленні.

У зв'язку з цим, у шульзі або амбідекстера, конкретні порушення читання в 3-5 разів частіше, ніж у правшів.

Н.Н. Брагіна, Т. А. Доброхотова пише, що ліва людина характеризується прихованою готовністю до читання дзеркал, тобто. Читання складів, слів і фраз у зворотній послідовності - з -під ліворуч.

Л.В. Соколова виявив, що якщо значна роль у впровадженні когнітивної діяльності належить до правої півкулі, то утворення навичок читання затримується на початковій стадії, коли на основі візуального гнозу він спочатку аналізується за допомогою перцептивних властивостей тексту, і лише тоді проводиться його семантичне лікування.

Дисграфія або аграфія (від грецької а - негативна частинка та графо - я пишу) як нейропсихологічний розлад.

3.5. Дефекти мови

Дефекти мовлення також включають дефекти мовлення

Алалія - це нейропсихологічний симптом, який характеризується відсутністю або недорозвиненням мови у дітей із нормальним слухом та достатнім рівнем інтелекту. Це спричинено пошкодженням мовних зон кори головного мозку під час пологів, захворювань або травм мозку на ранній (доречева) періоді життя. Алалія також може бути пов'язана з олігофренією (органічні розлади). Існує розрізнення моторної Алалії, коли дитина взагалі не може говорити, хоча він розуміє, як промова, адресована йому, і сенсорна алалія, коли він не розуміє, як про це мова йде, хоча він має певну мовленнєву діяльність.

Дисфонія, або Афонія, що переживає передумови через порушення голосового апарату. З дисфонією немає звучного голосу, але шепіт зберігається. Дисфонія виникає через органічні або функціональні розлади в

гортані (голосові зв'язки, гортані -м'язи). Зокрема, спостерігається, коли перегріває вокальні зв'язки для вчителів, а також при раптовій сильній хвилі та істерії. Ринолалія (носова) - А порушення тембру голосу та звуку через анатомічні та фізіологічні дефекти мовленнєвого апарату, з ринолалією, людина говорить так, ніби "в носі".

Друга група мовленнєвих дефектів включає порушення темно-офістичної організації заяв.

Заїкання (або логоневроз) - це порушення тимчасової організації усного мови. Промова заїкання людини стає переривчастою, існує мимовільне розподіл слова до складів чи звуків, виникає судомне напруження м'язів обличчя та мовного апарату. Це, звичайно, призводить до труднощів з спілкуванням з іншими людьми. Заїкання проявляється у двох формах - заїкання та реактивне заїкання.

Брадїлія та тахілая включають зміни в матковому характері. Брадилалія - це патологічне уповільнення темпів мови, проявляється у повільному впровадженні артикуляційної мовної програми і базується на зміцненні інгібаторного процесу. Тахілалія - це патологічне прискорення темпу мови, проявляється в прискореному ритмі виступу артикуляційної мови і пов'язаний з переважанням людини в процесі збудження.

Розлади звукової вимоги включають дисартрії - розташування артикуляції, непрацездатна мова та

Дїслалія - порушення звукової вимоги при нормальному слуху та збереження іннервації мовного апарату.

Порушення слуху включає втрату слуху. Навіть незначне погіршення слуху призводить до затримки мови. Якщо дитина страждає від значної втрати слуху, його промова взагалі не розвинеться.

Вивчення мовленнєвих дефектів та розробки методів їх профілактики та подолання займається логопедією - гілкою спеціальної педагогіки, яка, однак, використовує дані, отримані в нейролінгвістиці та психолінгвістиці. Батькам дитини потрібно звернутися до фахівця за першими ознаками порушення мови онтогенезу.

Запитання та завдання для самостійного контролю.

1. Яка різниця у мовленні тварин і людей.
2. Перелічіть найпоширеніші помилки у формуванні дитячої промови.
3. Перелічіть основні особливості "дитячої мови".
4. Наскільки розвиток мови дитини залежить від загального розвитку.
5. Яка різниця між мовними дефектами та мовленнєвими порушеннями.

Тема 4. Дошкільний вік.

Дошкільне дитинство - це великий сегмент життя дитини. Умови життя в цей час швидко розширюються: рамки сім'ї розлучаються з межами вулиці, міст та країн. Дитина розкриває собі світ людських відносин, різні види діяльності та соціальні функції людей. Він відчуває сильне бажання приєднатися до цього дорослого життя, активно беручи участь у ньому, що, звичайно, все ще недоступний для нього. Крім того, це не менш сильно прагне до незалежності. З цього протиріччя народжується роль -гра, яка грає - незалежна діяльність дітей, які моделюють життя дорослих.

4.1. Гра як провідна діяльність

У дошкільному віці утворення скелета, збільшення м'язової маси, розвиток органів дихання та крові. Вага мозку збільшується. Підвищена регуляторна роль кори великих півкуль. Швидкість утворення умовних рефлексів збільшується, друга система сигналізації розвивається інтенсивно.

Соціальна ситуація спільної діяльності дитини з дорослими розбивається. Департамент дорослого створює нову соціальну ситуацію, в якій дитина прагне до незалежності. Тенденція природна і постійна. Оскільки дитина вже виявила, що є дорослі, перед ним виникає складний світ дорослих. До цього часу дитина звикла жити з дорослими. Ця тенденція зберігається, але повинно бути поєднане життя - життя дитини в дорослому житті. Дитина вже виконує інструкції для дорослих самостійно. Усвідомлення власного "Я" та його дії збільшуються. Але дитина ще не може брати участь у житті, яке ведуть дорослі, і тенденція перетворюється на ідеальну форму життя разом з дорослими. Ця форма ідеального життя разом стає грою для дитини.

Одиниця гри вміщує в себе наступні елементи:

- 1) роль дорослого, яку дитина бере на себе;
- 2) уявна ситуація, створена для того, щоб принести дитину його роль у житті; Зміст цієї ситуації - це повідомлення про об'єкти (іграшки);
- 3) ігрові дії; Оскільки дитина не має справу з попередніми метрами, якими користується дорослий, ви не можете працювати з ними так, як працює дорослий.

Таким чином, гра чутлива до сфери людських відносин та соціальних функцій. Гра відтворює загальний сенс людської праці, норм та методів взаємозв'язку людей. У ньому в ідеальній формі значення людської діяльності та системи тих відносин, в яких дорослі блювоті в реальному житті відтворюються. Гра має велике значення для розвитку особистості дитини.

Розвиток гри протягом дошкільного вік проходить за декількома лініями.

1. Сюжети ігор нескінченно різноманітні, і серед різних країн перевага надається їхнім ділянкам. Однак ви можете взяти загальну лінію від розвитку: від ігор з вітчизняними сюжетами до ігор з «виробничими» ділянками (праці, обслуговування), а потім із суспільно-політичними змінами. Це дає дітям можливість відтворити найрізноманітніші властивості людської діяльності, і, крім того, дозволяє залучати до гри будь -яку кількість дітей, тобто відтворити більш широку систему відносин. Однак через гру дитину може сприймати будь -яку мораль - як добру, так і погану, бо він грає в реальне життя.

2. Зв'язок між уявною ситуацією та правилом. На шляху, правило гри приховано за роль. Л. С. Виготський повзав, що всі ігри з правилами виникали з ігор у уявній ситуації. Коли уявна ситуація згортається, правило розгортається.

3. Характер передачі значень з одного об'єкта в інший змінюється. По -перше, необхідна деяка зовнішня схожість з IGRUK з реальним об'єктом. Пізніше подібність надає втрачаючи свою важливість.

4. Дії самої дитини стають все більш зменшеними, перетворюючись на символічні.

К. Оталора виявив найбільш характерні типи ігор:

1. Ігрова розважальна мета-мета-розважати учасників (наприклад, наздогнати один одного та лоскотати);

2. Відновлення ігор-немає сюжету, фісеїчні дії переважають, які повторюються кілька разів (половина журналу, боротися один з одним тощо)

3. Сюжетна гра - це уявна ситуація та ігрові дії;

4. Обробка та відновлення ігор за кордоном дій чи ситуацій, які дитина спостерігає в реальному житті;

5. Традиційна гра - та, яка передається з покоління в покоління, має правила.

Дитяча гра має історичну та соціальну природу, а не біологічну. У різних культурах та суспільствах дитячі ігри змінюють свій зміст та форми.

В грі існує два плани відношення

Гра (відносини дітей один до одного як ролі); 2) Реальні (відносини дітей між собою). На перших етапах реальні стосунки захищені провідними - вони зберігаються в розподілі ролей у грі. У міру розвитку ігор справжні стосунки починають підкорятися гри. Гра розвивається не стільки навколо мотиваційної та значущої діяльності людей. Передача значень у грі - це шлях до символічного м'язу. Подання до правил у грі - це школа довільної поведінки. Але ці два аспекти психіки можуть розвиватися у дитини не тільки в грі, але, наприклад, в процесі малювання, проектування тощо.

4.2. Розвиток психічних функцій

Мова. У дошкільному дитинстві довгий і складний процес оволодіння мовою в основному закінчується. До 7 років мова стає засобом спілкування та мислення дитини, а також предметом свідомого навчання, оскільки, готуючись до школи, починається викладання та письмо. На думку психологів, мова для дитини стає дійсною.

Звукова сторона мови розвивається. Діти молодших дошкільних закладів починають усвідомлювати риси своєї вимови. Але у них все ще є попередні витрати на сприйняття звуків, завдяки якому вони впізнають некорелі вимовляються дитячі слова. Пізніше утворюються тонкі та диференційовані звукові зображення слів і індивідуальних звуків, дитина перестає розпізнавати неправильно вимовлені слова, він чує і говорить правильно. Процес дошкільного віку закінчує процес фонемічного розвитку.

Лексика мови інтенсивно зростає. Окрім останнього віку, тут великі індивідуальні відмінності: у деяких дітей словниковий запас більше, в інших, це менше, що залежить від умов їх життя, про те, як і скільки близьких дорослих спілкуються з ними. Граматична структура мови розвивається. Діти вивчають тонкі закономірності морфологічного порядку (структура слова) та синтаксичні (побудова фраз). Дитина 3 - 5 років - це не просто активно оволодіння промовою - він творчо стверджує мовну реальність. Він правильно фіксує значення «дорослих» слів, хоча він іноді обирає їх своєрідно, відчуває зв'язок між вимірюванням слова, його окремими частинами та зміною його значення. Слова, створені самим дитиною відповідно до законів граматики рідної мови, завжди впізнавані, іноді дуже успішні і, безумовно, оригінальні. Цю дитячу сферу незалежного формування слів часто викликається словом.

Пам'ять. Дошкільне дитинство - це вік, який є найбільш яскравим для розвитку пам'яті. Як L.S. Виготський, пам'ять стає домінуючою функцією і проходить довгий шлях у процесі її утворення. Ні до цього періоду, ні після цього періоду дитина не пам'ятає з такою легкістю найрізноманітнішого матеріалу. Однак пам'ять дошкільника має ряд конкретних особливостей.

У молодших дошкільнят пам'ять мимовільна. Дитина не ставить себе на мету запам'ятати чи запам'ятати щось і не володіє особливими методами запам'ятовування. Повстанець швидко пам'ятає вірші, особливо виконані у формі: вони важливі в них, ритм та пов'язані з цим рими важливі. Казки, історії, діалоги з фільмів пам'ятають, коли дитина співпереживає своїм героям. Протягом усього дошкільного віку ефективність мимовільної запам'ятовування зростає, і чим більш змістовний матеріал дитина пам'ятає, тим краще полонка. У середній вік дошкільного віку (від 4 до 5 років) починає формуватися довільна пам'ять. Свідомо, цілеспрямована запам'ятовування та відкликання є лише епізодично. Зазвичай вони включаються в інші заходи, оскільки вони потрібні як в грі, так і в реалізації інструкцій для дорослих, так і під час роботи - підготовки дітей до навчання в школі. У дошкільний вік пам'ять включається

в процес формування особистості. Третій і четвертий рік життя стали роками спогадів перших дітей.

Сприйняття дошкільного віку через появу підтримки минулого досвіду стає багатограним. Окрім суто перцептивного компонента (цілісне зображення, визначається сумою сенсорних впливів), він включає найрізноманітніші зв'язки сприйнятого об'єкта з навколишніми предметами та явищами, які дитина знайома з попереднім досвідом. Апперцепція поступово починає розвиватися - вплив на сприйняття власного досвіду. З віком роль посилення постійно зростає. У зрілості, різні люди, залежно від свого життєвого досвіду та пов'язаних з цим особистих характеристик, часто сприймають однакові речі та явища зовсім по-різному.

У зв'язку з появою та розвитком апперцепції в дошкільну епоху сприйняття стає значущим, цілеспрямованим, аналізуючи. Він підкреслює виробничі дії - спостереження, обстеження, пошук. У дошкільнят сприйняття та мислення настільки тісно пов'язані, що вони говорять про візуальне мислення, найбільш характерне для цього віку.

Мислення. Основна лінія розвитку мислення-це пішохід від візуальної до візуальної форми та в кінці словесного мислення. Основний тип мислення, однак, є візуально-особистим, що відповідає репрезентативному інтелекту (мисленню в уявленнях) у термінології Жана Піаже.

У віку дошкільного віку концепції освоюються у зв'язку з інтенсивним розвитком мови. До кінця дошкільного віку існує тенденція до узагальнення, встановлення зв'язків. Її виникнення важливе для подальшого розвитку інтелекту, незважаючи на те, що діти часто виробляють незаконні узагальнення, не враховуючи особливості предметів та явищ, зосереджуючись на яскравих зовнішніх ознаках (невелика передумова - означає світло; це означає важкий, важкий важкий, важкий. Якщо важкий, то у воді потоне тощо).

4.3. Розвиток емоцій, мотивів та самосвідомості

Дошкільне дитинство, як правило, характеризується спокійною емоційністю, відсутністю сильних афективних спалахів та конфліктів з незначних причин. Цей новий відносно стійкий емоційний досвід визначає динаміку ідей дитини. Динаміка нецензурних уявлень є більш вільною та легкою порівняно з афективно кольоровими процесами сприйняття в ранньому дитинстві. Раніше хід емоційного життя дитини визначав риси конкретного символу, в якому він був включений. Емоційні процеси стають більш вирівняними. Але це зовсім не зменшує насичення, інтенсивність емоційного життя республіки. День дошкільника настільки насичений емоціями, що до вечора він може, втомився, досягти повного виснаження.

У віці дошкільного віку мотивація дитини поєднується з його ідеями, і завдяки цьому мотиви перебудовані. Існує перехід від тих самих дам (мотивів), спрямованих на об'єкти сприйнятої ситуації, до бажань, пов'язаних із

представленими об'єктами в "ідеальному" плані. Дії дитини вже не безпосередньо пов'язані з привабливим об'єктом, але побудовані на основі ідей з цього приводу, щодо бажаного результату, щодо можливості її досягнення найближчим часом. Емоції, пов'язані з представленням, можуть передбачити результати дій дитини, задовольняють його бажання.

У дошкільному віці розвага пов'язана з кінцем початку діяльності. Вплив (емоційний образ) стає першою ланкою в структурі поведінки. Механізм емоційного очікування наслідків активності лежить в основі емоційної регуляції дій дитини.

Мотиви. Найважливішим механізмом особистості, який вмирає в цей період, є підпорядкування одиниць. Він з'являється на початку дошкільного віку, а потім розвивається послідовно. Саме з цими заходами в мотиваційній сфері дитини пов'язане утворення його особистості.

Усі бажання маленької дитини були однаково сильними та напруженими. Кожен з них, ставши мотивом, заохочуючи та проводячи поведінку, визначав ланцюг негайно розгорнутих дій. Якщо були випадки, коли бажання виникали одночасно, дитина опинилася в майже нерозв'язній ситуації для нього.

Мотиви дошкільника отримують різну владу та знання. Вже в молодшому дошкільному віці дитина може легко прийняти рішення в ситуації вибору одного об'єкта з декількох. Незабаром він вже може дати свої негайні імпульси, наприклад, не реагувати на привабливий предмет. Це стає можливим завдяки більш сильним мотивам, які відіграють роль "обмежувачів". Цікаво, що найсильнішим мотивом для дошкільника є заохочення, півдороги. Більш слабкі - покарання (у спілкуванні з дітьми, це насамперед виняток із гри), навіть слабкіше - власна обіцянка дитини.

Життя дошкільника набагато різноманітніше, ніж життя в ранньому віці. Дитина включена до нових відносин, нових заходів. Нові мотиви також з'являються відповідно. Це мотиви, пов'язані з формуванням самооцінки, гордістю - мотиви досягнення успіху, конкуренції, суперництва; Мотиви, пов'язані з моральними нормами, які з'являються в цей час, та деякі інші. Для розвитку різних заходів значень яких збільшиться на широкому віковому етапі, особливо важливий інтерес до підтримки діяльності та мотивації досягнень.

У цей період індивідуальна мотиваційна система дитини починає формуватися. Різноманітні мотиви, притаманні йому, набувають відносної стабільності. Серед цих відносно стабільних мотивів, які мають різну силу та значення для дитини, домінуючі мотиви відрізняються - переважають у новій мотиваційній ієрархії. Тривалий час, спостерігаючи удачу старшого дошкільника, ми можемо визначити, які мотиви є найбільш характерними для нього.

Дошкільник починає поглинати етичні норми, зроблені в суспільстві. Він вчиться оцінювати дії з точки зору моральних стандартів, підпорядковуючи його поведінку цим нормам, він має етичний досвід.

Поступово емоційне ставлення та етична оцінка починають диференціюватися. У середньому дошкільному віці дитина оцінює дії героя незалежно від того, як він ставиться до нього, і може виправдати його оцінку. Асиміляція моральних стандартів, а також емоційне переосмислення дій сприяє розвитку довільної поведінки дошкільника.

Самопізнання. У ранньому віці можна було спостерігати лише походження самозапереки дитини. Самоосвідомість формується до кінця дошкільного віку завдяки інтенсивному інтелектуальному та особистому розвитку, зазвичай це вважається центральною новоутворенням дитинства.

Самостійно з'являється у другій половині періоду на основі оригінальної суто емоційної самооцінки ("я добрий") та раціональну оцінку чужої поведінки. Дитина спочатку набуває здатності оцінювати дії інших дітей, а потім власні дії, моральні якості та навички.

Взагалі, самостійність дошкільнята дуже висока, що допомагає йому освоїти нові заходи, без поєднання та страху приєднатися до типу класу під час підготовки до школи. У той же час більш диференційовані уявлення про себе можуть бути більш -менш правдивими. Адекватний образ "Я" формується у дитини з гармонійним поєднанням знань, зібраних з його власного досвіду (що я можу зробити так, як і я) та з спілкування з дорослими та однолітками.

У ранньому віці можна було спостерігати лише походження самозабезпеки дитини. Самосвідомість формується до кінця дошкільного віку завдяки інтенсивному інтелектуальному та особистому розвитку, зазвичай це вважається центральною новоутворенням дитинства.

Самостійно з'являється у другій половині періоду на основі оригінальної суто емоційної самооцінки ("я добрий") та раціональну оцінку чужої поведінки. Дитина спочатку набуває здатності оцінювати дії інших дітей, а потім власні дії, моральні якості та навички.

Взагалі, самостійність дошкільнята дуже висока, що допомагає йому освоїти нові заходи, без поєднання та страху приєднатися до типу класу під час підготовки до школи. У той же час більш диференційовані уявлення про себе можуть бути більш -менш правдивими. Адекватний образ "Я" формується у дитини з гармонійним поєднанням знань, зібраних з його власного досвіду (що я можу зробити так, як і я) та з спілкування з дорослими та однолітками.

Питання для самоконтроля.

1. Охарактеризуйте специфіку гри як провідну діяльність у дошкільному віці.
2. Виділіть особливості розвитку психічних процесів у дошкільному віці.
3. Які мотиви переважають у дошкільному віці?
4. Які особливості формування самовдосконалення?

Тема 5. Шестирічні діти. Готовність до школи.

5.1. Проблема навчання дітей з 6 років

Усі психологи, які працюють з 6-річними дітьми, приходять до того ж висновку: 6-річний першокласник з точки зору їх психічного розвитку залишається дошкільним. Він зберігає особливості мислення, притаманні дошкільному віці, в ньому переважають мимовільна пам'ять (так що в основному те, що цікаво, запам'ятовується, а не те, що потрібно запам'ятати); Специфічність розуміння така, що дитина здатна продуктивно недооцінювати те саме протягом не більше 10-15 хвилин.

Особливості особистості 6-річних дітей створюють подальші труднощі в процесі навчання. Когнітивні мотиви, адекватні завданням навчання, все ще нестабільні та ситуаційні, тому під час занять більшості дітей вони з'являються і підтримуються лише добробутом зусиль вчителя. Самостійне самооцінка, також характерна для більшості дітей, призводить до того, що їм важко зрозуміти критерії педагогічної оцінки. Нестабільність поведінки, залежно від емоційного стану дитини, ускладнює як відносини з учителем, так і колективне редагування дітей на уроці.

Навчання дітей 6 років має бути побудовано з урахуванням специфіки їх розвитку. У світовій педагогічній практиці великий досвід навчання накопичувався з 6 років і навіть з більш раннього віку. Психологи та вчителі дають багато аргументів для "за" та "проти" навчання в 6 років. Найсерйозніші заперечення щодо шкільної освіти в цьому віці виголосили вчасно

Д.В. Ельконін зауважив, що перехід до наступного, вищого етапу розвитку дітей визначається тим, наскільки повністю буде жити попередній період, наскільки внутрішня суперечність, яку можна вирішити через такий перехід, дозріває. Зниження дошкільного дитинства на один рік може порушити переважаючим процес розвитку дітей, а не отримати користь. У віці 6 років все ще існують значні труднощі з довільною удачею: у дошкільному віці довільно лише складається. Крім того, за 6 років дітей механізм регулювання активності недостатньо утворений, заснований на соціальних нормах та правилах. Їх діяльність, творча ініціатива не може проявлятися в умовах суворої вимоги, суворо регуляторної комунікації. Стиль авторитарного спілкування з 6-річними дітьми не просто небажаний-це неприпустимо.

Що відбувається з дитиною, якщо він все-таки потрапить у формалізовану систему навчання в школі, в якій його вікові спеціальності недостатньо враховані? Як показали складні дослідження, проведені в школах, в несприятливих умовах стан здоров'я дітей часто погіршується: вага може зменшуватися, кількість гемоглобіну в крові може зменшуватися, гострота зору зменшується та голова

5. 2. Психологічна готовність до школи та її діагностика

Коли діти ходять до школи, вони, безумовно, пройдуть інтерв'ю, іноді тестування. Якщо конкуренція має можливість відбору, система завдань стосується. Але в будь-якому випадку дитина займається педагогами: вони тестують знання, навички, включаючи вміння читати та рахувати. Завдання психолога зовсім інше – він виявляє психологічну готовність до навчання в школі.

Психологічна готовність до школи - це складний образ, який передбачає досить високий рівень розвитку мотиваційних, інтелектуальних сфер та сфери матерії. Зазвичай два аспекти відрізняються психологічною готовністю - особистою (мотиваційною) та розумною готовністю до школи.

Особиста готовність до навчання в школі. Не тільки вчителі знають, як важко навчити чомусь дитині, якщо він сам цього не хоче. Для того, щоб дитина успішно навчалася, він повинен спочатку прагнути до нового шкільного життя, "серйозних" занять, "відповідальні" інструкції. В результаті дитина формує внутрішню позицію студента. Зокрема, дітей приваблюють зовнішні атрибути шкільного життя - багатокофоровані портфелі, красиві штрафи, руки тощо. Існує потреба у нових враженнях, новому середовищі, бажанням завести нових друзів. І лише після цього є бажання вчитися, навчитися чомусь новому, отримати позначку (звичайно, найкраще) для вашої «роботи» і просто хвалити від усіх навколо.

Бажання дитини до нового соціального становища є необхідною умовою та основою формування багатьох психологічних характеристик у початковий шкільний вік. Зокрема, з нього виростає відповідальне ставлення до шкільних обов'язків: дитина виконає не тільки завдання для нього, але й будь-який навчальний раб, який він повинен виконати.

Окрім ставлення до викладання в цілому, для дитини, яка зараз навчається, ставлення до вчителя, наглядців та самого себе є важливим. Наприкінці дошкільного віку повинна бути необхідна така форма спілкування з дитиною з дорослими, як неудоконаліста (за словами М.І. Лізіна).

Система навчання класу та уроків передбачає не особливі стосунки дитини з вчителем, а й конкретні стосунки з іншими дітьми. Навчальна діяльність по суті є колективною. Учні повинні навчитися діловому спілкуванню один з одним, вміти в змозі взаємодіяти, виконуючи спільні освітні дії. Нова форма спілкування з однолітками зберігається на самому початку навчання в школі.

Для 6-річних дітей з високим рівнем психічного розвитку, співпраці та розгляду з однолітками є найбільш характерним. Вони дотримуються спільної гри, але бачать суперників, опонентів один в одному. Вони планують свої дії, передбачаючи результат, і водянисті для дій партнера.

Особиста готовність до школи також включає визначене ставлення до себе. Продуктивна освітня діяльність передбачає адекватне ставлення дитини

до його здібностей, результатів роботи, поведінки, тобто. Визначений рівень розвитку самодослідності. Самостійність студента не повинна бути завищеною та недиференційованою. Якщо дитина стверджує, що він "хороший", його малюнок "найкращий", а ремесло "найкраще" (що характерно для дошкільнята), ви не можете говорити про особисту готовність до навчання.

Визначення особистої готовності до школи до школи, крім особливостей розвитку мотиваційної сфери, неможливо визначити специфіку розвитку сфери свавливості. Повільність поведінки дитини проявляється у виконанні вимог, конкретних правил, встановлених вчителем, під час роботи над моделлю. Тому особливості довільної поведінки простежуються не тільки при спостереженні за дитиною в індивідуальних та групових класах, але і за допомогою спеціальних методик.

Інтелектуальна готовність до навчання пов'язана з розвитком психічних процесів-здатністю узагальнювати, порівнювати об'єкти, класифікувати їх, виділити значні особливості, визначати причинно-наслідкові залежності, робити висновки. Дитина повинна мати певну широту уявлень, включаючи образне та просторове, що відповідає репутаційному розвитку, когнітивній діяльності. Ми перераховуємо деякі найпоширеніші діагностичні методи для виявлення різних аспектів розумної готовності до школи.

Вибираючи дітей до шкіл, навчальні програми яких значно складні та підвищені вимоги (гімназії, Лівасі, деякі спеціальні школи) представлені інтелектом заявників, використовуються складніші методи. Складні психічні процеси аналізу та синтезу вивчаються, коли діти визначають поняття, інтерпретація прислів'я тощо.

Переважаюча інтелектуальна необґрунтованість навчання безпосередньо призводить до невдачі навчальних дій, неможливості зрозуміти та виконувати всі вимоги вчителя і, отже, до низьких оцінок. Це, у свою чергу, впливає на мотивацію: те, що хронічно не працює, дитина не хоче робити. З інтелектуальною непідготовкою можливі різні варіанти розвитку дітей. Своєрідний варіант так називається вербалізмом (від слова "словесний" - словесний).

Вербалізм пов'язаний з високим рівнем розвитку мови, хорошим розвитком пам'яті на тлі недостатнього розвитку сприйняття та мислення. Як правило, мова у таких дітей розвивається рано та інтенсивно. Вони володіють складними граматичними конструкціями, багатими лексикою, «дорослими» фразами та цілими твердженнями можуть відтворюватися. Завдяки цьому вони часто вважають дитячим блудником. У той же час, віддаючи перевагу суто словесному спілкуванню з дорослими, діти недостатньо включені до практичної діяльності, ділової співпраці з батьками та грають з іншими дітьми. Вербалізм призведе до однієї спроможності розвитку мислення, неможливості працювати відповідно до моделі, співвідносити їх дії з даними способами та деякими іншими особливостями, що не дозволяє нам успішно навчатися в школі. Виправна робота з цими дітьми вимагає повернення до типів діяльності,

характерних для дошкільного віку - грати, конструкції, малювати тощо, що сприяє, перш за все, розвитку образного мислення.

Психологічна готовність до школи - це цілісний образ. Відставання в розвитку одного компонента рано чи пізно тягне за собою відставання або спотворення в розвитку інших. Комплексна психологічна готовність до навчання в школі може бути досить високою, але через деякі особисті характеристики діти відчувають значні труднощі у навчанні. Давайте зупинимось на трьох варіантах розвитку 6-7-річних дітей, описаних А. Л. Венгером.

Тривога, як відомо, є ситуаційною, але вона також може стати особистою особливістю. Висока тривожність набирає стабільність при постійному невдоволенні навчальної роботи дитини вчителем та народженням - чисельність коментарів, докорів та інших негативних оцінок. Припустимо, дитина хвора, відстала за одним іграмерами, і йому важко знову приєднатися до процесу навчання. Якщо тимчасові труднощі, які переживають його, відрізняються дорослими, виникає тривога, страх зробити щось погане, неправильно. Цей самий результат досягається в ситуації, коли дитина вчиться досить успішно, але батьки очікують більше і представляють високі, нереальні вимоги, а також з жорстко регульованим навчанням 6-річних дітей.

Ви можете вирішити цю проблему, змінивши ставлення та оцінки батьків та вчителів. Близькі дорослі, зосереджуючись на найменших досягненнях дитини, не засуджуючи його за індивідуальні недоліки, зменшують рівень тривоги і це сприяє успішному виконанню навчальних завдань.

Другий варіант розвитку називався "негативною демонстраційністю". Демонстративність - це індивідуальна людина, пов'язана з підвищеною потребою в успіху та уваги інших. Дитина, яка має цю власність, поводить себе дещо сонечко, вихована. Його театральна поведінка, перебільшені емоційні реакції служать засобом досягнення головної мети - привернути увагу до себе, щоб її затвердити. Якщо для дитини з високою тривожністю головною проблемою є постійне несхвалення дорослих, то для демонстративної дитини - похвала похвали.

Якщо першокласник не є геніальним і не викликає захоплення успіхами в школі, він починає задовольняти посилення споживання уваги іншими способами. Його поведінка додає негативного соціального забарвлення: театральну, ажтекватно, можуть з'явитися правила поведінки, прийняті в школі, і може з'явитися агресивність. Негативізм виконується не лише за норми шкільної дисципліни, але і за суто освітні вимоги вчителя. Не приймаючи навчальних завдань, періодично «випадаючи» з процесу взуття, дитина не може оволодіти необхідними знаннями та методами дії, щоб успішно вивчати.

Діти з демонстраційністю негативу, розрізняють правила поведінки, досягають необхідної потреби. І навіть якщо це аж ніяк не дружня увага (роздратування, коментарі, позначення та інші негативні оцінки), вона все ще служить підкріпленням демонстрація. Дитина, діючи на принцип "краще їх

ляти, ніж вони не помічають", збочено реагує на пород і продовжує робити те, за що він покарає.

«Від'їзд від реальності» - ще один варіант несприятливого розвитку. Це спостерігається у випадках, коли у дітей демонстративність поєднується з тривогою. Ці діти також мають сильну потребу в увазі до себе, але вони не можуть усвідомити це в різкій театральній формі через свою тривогу. Вони непослідовні, боячись викликати несхвалення своєї поведінки, прагнуть до виконання вимог дорослих. Незадоволеність увагою уваги призводить до збільшення тривоги та ще більшої пасивності, невидимості, що ускладнює настільки недостатні контакти. Ці особливості, що посилюються з часом, зазвичай поєднуються з піхотою, відсутністю само-контролю.

Таким чином, ретельний аналіз дошкільного віку дозволяє нам виділити особисті та інтелектуальні характеристики особистості, необхідної для успішного вступу у важливий етап соціалізації - школу.

Запитання та завдання для самостійного контролю.

1. Охарактеризуйте проблеми навчання дітей з 6 років.
2. Розкрийте особливості особистої готовності до навчання в школі.
3. Які особливості інтелектуальної готовності до навчання в школі?
4. Проаналізуйте особливості психологічних проблем особистості дошкільника.

Тема 6. Молодший шкільний вік

Молодший шкільний вік називається вершиною дітей. Дитина зберігає багато дитячих якостей світла -мислення, наївності, погляд на дорослого знизу вгору. Але він вже починає втрачати спонтанність дитинства в поведінці, у нього є ще одна логіка мислення. Викладання для нього – це надмірна активність. У школі він приєднується не тільки до нових знань та навичок, але й певного соціального статусу. Інтереси, цінності дитини, весь спосіб його життя змінюються.

6.1. Криза 7 років

Незалежно від того, коли дитина ходила до школи, у 6 чи 7 років, в якийсь момент свого розвитку проходить через кризу. Цей перелом може розпочатися з 7 років або може змішуватися на 6 або 8 років. Як і будь-яка криза, криза 7 років не пов'язана з об'єктивною зміною ситуації. Важливо, як дитина переживає систему відносин, в яких він включений - будь то стабільні відносини чи різко змінюються. Сприйняття його місця в системі відносин змінилося - це означає, що соціальна ситуація розвитку змінюється, і дитина знаходиться на кордоні нового вікового періоду. Криза 7 років - це період народження соціального «я» дитини.

Зміна самодослідності призводить до переоцінки цінностей. Те, що було значущим раніше, стає другорядним. Старі інтереси, мотиви втрачають свою мотивну силу, нові замінюються новими. Все, що відбувається в від'їзді до навчальної діяльності (насамперед позначки), є цінним, те, що пов'язане з грою, важливіше. Трохи школяра грає з ентузіазмом і буде грати довгий час, але гра перестає бути головним змістом його життя.

Реструктуризація емоційної та мотиваційної сфери не обмежується появою нових мотивів та зрушень, перестановки в ієрархічній мотиваційній системі дитини. У кризовий період глибокі зміни відбуваються з точки зору досвіду, підготовленого всім курсом особистого розвитку в дошкільному віці.

Під час кризи 7 років виявляється, що L.S. Виготський називає узагальнення досвіду. Ланцюг невдач чи успіхів (у дослідженні, у широкому спілкуванні), кожного разу, коли дитина однаково переживає дитина, призводить до формування стійкого афективного комплексу - почуття неповноцінності, приниження, образи себе або почуття власне значення, компетентності, ексклюзивності. Завдяки узагальненню досвіду у віці 7 років з'являється логіка почуттів. Досвід набуває нового значення для дитини, між ними встановлюються зв'язки, і можлива боротьба досвіду.

Таке ускладнення емоційної та мотиваційної сфери призводить до виникнення внутрішнього життя дитини. Хоча зовнішні події, ситуації, стосунки складають зміст досвіду, вони особливо заломлюються у свідомості, а емоційні уявлення про них формуються залежно від логіки почуттів дитини, його рівня претензій, очікувань тощо.

Початкова диференціація зовнішнього та внутрішнього життя дитини пов'язана зі зміною структури його удачі. Існує семантична орієнтовна основа акта-зв'язок між бажанням зробити щось і розгортаючи дії. Це інтелектуальний момент, який дозволяє більш-менш адекватно оцінювати майбутній акт з точки зору його результатів та більш віддалених наслідків.

Семантична орієнтація у власних діях стає важливою стороною внутрішнього життя. У той же час він виключає імпульсивність та неmediaцію поведінки дитини. Завдяки цій мета, спонтанність дітей втрачається, обґрунтування відображає, перш ніж діяти, починає приховувати свої переживання та вагання, намагається не показувати іншим, що він поганий. Суто кризовий прояв диференціації зовнішнього та внутрішнього життя дітей зазвичай стає кривим, маньєризмом, штучною напругою поведінки. Ці зовнішні особливості, а також схильність до капризних, афективних реакцій, конфліктів починають працювати, коли дитина залишає кризу і вступає в новий вік

6. 2. Навчальна діяльність

Дитина справді стає студентом, коли він набуває відповідну внутрішню позицію, він включений до освітньої діяльності як найбільш обізнаної для нього, що відбувається через зміну послідовної ситуації розвитку дитини, зосереджуючись на соціальній цінності що він робить.

Втрата інтересу до гри та формування освітньої мотивації також пов'язані з особливостями розвитку дуже грайливої діяльності.

Отже, в початковий шкільний вік навчальна діяльність стає провідною. Це незвично складна діяльність, яка буде дано багато зусиль і часу - 10 або 11 років життя. Природно, він має певну структуру. Розглянемо коротко компоненти освітньої діяльності відповідно до ідей Д.Б. Ельконін.

Перший компонент - мотивація. Навчальна діяльність полімотивована - її заохочують та спрямовані різними освітніми мотивами. Д.В. Елконін називає їх освітніми та пізнавальними мотивами. Вони ґрунтуються на когнітивній потребі та потребі в самому розвитку. Це інтерес до значної сторони освітньої діяльності, до того, що вивчається, та інтерес до процесу відсторонення - як, якими способами досягається результат, вирішуються навчальні проблеми. Дитину слід мотивувати не тільки результат, але й сам процес викладацької діяльності. Це також мотив для їх власного зростання, самодослідження, розвитку їх здібностей.

Другий компонент - це навчальне завдання, тобто. Система завдань при виконанні того, що дитина оснасовує найбільш загальні методи дії. Навчальне завдання повинно відрізнятися від окремих завдань. Як правило, діти, вирішуючи багато конкретних проблем, самі спонтанно виявляють для себе загальний спосіб їх вирішення, і цей метод виявляється усвідомленим в різних мірах між різними учнями, і вони роблять помилки, вирішуючи подібні завдання. Розвиток навчання передбачає спільне «відкриття» та формулювання дітей та вчителя загального способу вирішення всього класу проблем. Навчальні операції є частиною методу дії. Операції та навчальне завдання вважаються основною ланкою структури освітньої діяльності.

Четвертий компонент - це контроль. Спочатку вчитель контролює вчитель. Але поступово вони самі починають контролювати це, вивчаючи це частково спонтанно, частково під керівництвом вчителя. Без самоконтролю повне розгортання навчальної діяльності неможливе, тому контроль навчання є важливим і складним педагогічним завданням.

Останній етап контролю - це оцінка. Його можна вважати п'ятою компонентом структури освітньої діяльності. Залишок, контролюючи свою роботу, повинен навчитися та адекватно оцінити його. Більше того, також недостатньо загальної оцінки - наскільки правильно та ефективно виконується завдання; Нам потрібна оцінка їхніх дій - метод вирішення проблем освоїли чи ні, які операції ще не розроблені.

Вчитель, оцінюючи роботу учнів, не обмежується встановленням позначки. Для розвитку саморегуляції дітей не важлива як така, а змістовна оцінка - пояснення того, чому ця позначка ставиться, які плюси та мінуси відповіді чи письмової роботи. Насправді, оцінюючи навчальну діяльність, її результати та процес, вчитель встановлює певні вказівки - злочин оцінювання, яку слід вивчити дітьми. Навчальна діяльність, що має складну структуру, пройде довгий шлях формування. Його розвиток триватиме протягом усіх років

шкільного життя, але основи закладені в перші роки навчання. Шкільна освіта відрізняється не лише спеціальним соціальним значенням діяльності дитини, а й опосередковістю відносин із зразками та оцінками дорослих, дотримуючись загальних для всіх, придбання наукових концепцій. Ці підрозділи, а також специфіка сама навчальна діяльність дитини впливають на розвиток його психічних функцій, особистих утворень та довільної поведінки.

6.3. Розвиток психічних функцій

Домінуючою функцією в початковому шкільному віці стає мислення. Завдяки цьому, самі психічні процеси інтенсивно відкриті, розвиток залишкових розумових функцій залежить від іншої руки.

Повені, окреслені у дошкільному віці, закінчуються від зорової офігурації до словесно-логічної м'язи. У дитини логічно справжні міркування: він використовує операції. Однак це ще не формально-логічні операції, молодший студент ще не може міркувати гіпотетично. Дж. Піаже під назвою операції, характерні для цього віку, оскільки їх можна застосовувати лише на бетонному, візуальному матеріалі.

Навчання в школі побудовано таким чином, що складне та логічне мислення отримує переважаючий розвиток. Якщо в перші два роки вивчення діти багато працюватимуть із візуальними зразками, то в наступних класах об'єм цього виду класів зменшується.

Наприкінці початкового шкільного віку (і пізніше) проявляються індивідуальні відмінності: серед дітей психологи виділяють групи «теоретиків» або «мислителів», які легко вирішують навчальні проблеми у словесному плані, «практикуючі», які потребують а Підтримка видимості та практичних дій та «художників», з яскравим образним мисленням. Більшість дітей мають відносний баланс між різними типами мислення.

У навчальному процесі наукові концепції формуються учнями початкових класів. Виявляючи надзвичайно важливий вплив на стане словесно-логічне мислення, вони все-таки не виникають з нуля. Для того, щоб дізнатися їх, діти повинні бути досить розвинені щоденні концепції, набуті в дошкільному віці та продовжуючи спонтанно з'являтися поза стінами школи на основі власного досвіду кожної дитини. Оволодіння логікою науки, дитина встановлює взаємозв'язок між поняттями, усвідомлює зміст узагальнених концепцій та цей зміст, пов'язаний з повсякденним досвідом дитини, ніби його поглинає. Наукова концепція в процесі асиміляції проходить шлях від узагальнення до конкретних об'єктів.

Оволодіння в процесі викладання системи наукових концепцій, це дозволяє говорити про розвиток основи концептуальних чи теоретичних, мислення у молодших школярів. Теоретичне мислення дозволяє студенту вирішувати завдання, зосереджуючись не на зовнішніх, візуальних ознаках та зв'язках об'єктів, а на внутрішніх, значних властивостях та взаємозв'язках.

Розвиток теоретичного мислення залежить від того, як і чого навчають дитину, тобто. від типу навчання.

Розвиток інших розумових функцій залежить від розвитку мислення.

На початку початкового шкільного віку сприйняття не відрізняється по - різному. Через це дитина іноді плутає букви та цифри, подібні в письмовій формі (наприклад, 9 і 6). Хоча він може цілеспрямовано розглянути передбачувані та малюнки, вони виділяються так само, як і в дошкільному віці, найяскравіші, вражаючи очі - переважно колір, форму та розмір. Для того, щоб студент більш тонко проаналізував якості об'єктів, вчитель повинен провести особливу роботу, навчаючи її спостерігати.

Якщо дітям дошкільного віку характеризується сприйняття аналізу, то до кінця початкового шкільного віку з відповідною підготовкою з'являється синтезування сприйняття.

Пам'ять розвивається у двох напрямках - довільності та змістовності. Діти мимоволі пам'ятають навчальний матеріал, який викликає інтерес до них, представлений грайливо, пов'язаний з яскравими наочними посібниками або зображеннями образів тощо. Але, на відміну від дошкільнят, вони здатні на цілеспрямовані, довільно запам'ятати матеріал, не цікавий їм. Щороку, все більше і більше, навчання базується на довільній пам'яті.

Молодші школярі, як діти дошкільного віку, сподобаються хорошій механічній пам'яті. Багато з них протягом усього навчання в початковій школі механічно запам'ятовують освітні тексти, що призводить до значних труднощів у середніх класах, коли матеріал стає складнішим і більш обсягом. Вони схильні відтворювати те, що вони пам'ятають. Поліпшення семантичної пам'яті в цьому віці дає змогу освоїти досить широке коло мнемонічних методів, тобто. раціональні методи запам'ятовування. Коли дитина розуміє навчальний матеріал, розуміє його, він пам'ятає це на деякий час. Таким чином, інтелектуальна робота в той же час мнемонічна діяльність, мислення та семантична пам'ять виявляються незадовільно пов'язаними.

У початковий шкільний вік розвивається увага. Без достатнього утворення цієї психічної функції процес навчання неможливий. На уроці вчитель повертає увагу учнів до навчального матеріалу, тривалий час тримає його, переходить від одного типу роботи в іншій. Порівняно з дошкільнями, молодші студенти набагато уважніші. Вони вже здатні зосередитись на нецікавих діях, але мимовільна увага все ще переважає. Для них зовнішні СВС є сильним відволікаючим фактором, їм важко внести зміни до незрозумілого, складного матеріалу. Їх малюнок відрізняється від невеликого обсягу, невелика стабільність-вони можуть зосередитись з однією справою протягом 10-20 хвилин (тоді як підлітки-40-45 хвилин, а учнів середньої школи-на 50 хвилин). Розподіл уваги та його перехід від одного навчального завдання на інше важко.

У навчальній діяльності розвивається довільне визнання дитини. Спочатку дотримуючись інструкцій вчителя, працюючи під його постійним контролем, він поступово набуває здатність виконувати завдання самостійно -

він ставить мету і контролює свої дії. Контроль над процесом їх діяльності насправді є приводом студента.

Загалом, можна розрізнити дві основні лінії розвитку розумових функцій - інтелектуалізація та довільність.

6.4. Мотивація та самооцінка

Розвиток особистості, яка розпочалася в дошкільному дитинстві у зв'язку з підпорядкуванням мотивів та формуванням самосвідомості, триває в початковому шкільному віці. Але молодший студент перебуває в інших умовах - він включений до соціально значущих навчальних заходів,

Результати яких сильно або низько оцінюються близькими дорослими. Від роботи в школі, оцінюючи дитину як доброго чи поганого учня, розвиток його особистості безпосередньо нав'язує в цей період.

Мотиваційна сфера. На початку свого шкільного життя, маючи внутрішню позицію учня, дитина хоче навчитися та добре вчитися, відмінно. Отримати високу оцінку - це мета для дитини, за якою можуть стояти різні мотиви. Одним із них є соціальна банка викладання, пов'язана з підтвердженням його нового статусу студента.

Широкі соціальні мотиви навчання, крім статусу хорошого студента, також включають обов'язок, відповідальність, необхідність здобуття освіти ("бути грамотними", як кажуть діти) тощо. Вони також визнаються дослідженнями, надають певний сенс своїй навчальній роботі. Тим не менш, соціальні мотиви вчень важливі для особистого розвитку студента, і у дітей, які добре керують першого класу, вони цілком повністю представлені у своїх мотиваційних системах.

Мотивація невдалих школярів є специфічною - вона відрізняється від мотивації їх процвітаючих однолітків. У присутності сильних мотивів, пов'язаних з отриманням позначки, коло їх соціальних мотивів для вчення звужується, що збіднює мотивацію в цілому. Деякі соціальні мотиви з'являються приблизно у третьому класі.

Широкі соціальні мотиви вчення відповідають ціннісним орієнтаціям, які діти беруть у дорослих в основному в сім'ї.

Не менш яскраві відмінності спостерігаються у галузі когнітивних інтересів. Глибокий інтерес до вивчення будь-якої теми в початковій школі рідкісний. Зазвичай він поєднується з раннім розвитком спеціальних здібностей. Є одиниці таких дітей, які вважаються обдарованими. Більшість молодших студентів мають всебічні інтереси не надто високих рівнів. Але добре - час дітей приваблює різні, включаючи найскладніші, навчальні предмети. Вони є ситуаційними, у уроки, вивчаючи різні освітні матеріали, викликають сплески інтересу, підвищення інтелектуальної діяльності.

Важливим аспектом когнітивної мотивації є навчальні та когнітивні мотиви, мотиви самовдосконалення. Якщо дитина в процесі навчання починає

радіти, що він щось навчився, зрозумів, щось навчився, то він розвиває мотивацію, адекватну до структури освітньої діяльності. На жаль, навіть серед вершників, є надзвичайно мало дітей з навчальними та когнітивними мотивами.

Багато школярів, що стоять за викладанням, розумно пасивні. Вони виявляють інтерес найчастіше в найгірших світлових, неокостованих дисциплінах, іноді - лише одному, кажуть фізичному виході чи співі. Мотивація досягнення в первинних оцінках часто стає домінуючим. Діти з високою академічною хірургією вимовили мотивацію до досягнення успіху -

Бажаючи добре, правильно виконати завдання, отримайте необхідний результат. Мотивація досягнення успіху разом з когнітивними інтересами є найбільш цінним мотивом, її слід відрізнити від престижної мотивації.

Престижна мотивація, рідше, ніж мотивація досягнень, характерна для дітей з високою самооцінкою та лідерськими нахилами. Вона спонукає студента вчитися краще, ніж однокласники, виділяються серед них, будьте першими. Якщо престижна мотивація поєднується із середніми здібностями, глибокою самостійкою, як правило, не визнана дитиною, а також високий рівень претензій призводить до афективних реакцій у ситуації невдачі.

Для студентів, які не працюють, престижна мотивація не розвивається. Мотивація досягнення успіху, а також мета отримання високого рейтингу для них характерна на початку шкільної підготовки. Але навіть в цей час друга тенденція явно проявляється в мотивації до досягнення - мотивації уникнути невдачі. Діти намагаються уникати двійки та наслідків, які тягне за собою цей знак - неполігування вчителя, санкції батьків (вони будуть лаяти, пастіна ходити, дивитися телевізор тощо).

До цього часу виникла спеціальна компенсаційна мотивація, яка зазнала дітей. Це мотиви для навчальної діяльності, які дозволяють розширитись в іншій області - у спорті, музиці, малюваннях, турбот про молодших членів сім'ї тощо. Коли потреба у самостверуванні буде задоволена в деякій галузі діяльності, низькі навчальні показники не стануть джерелом важких переживань дитини.

Самооцінка. Проблема успішності в школі, оцінка результатів навчальної роботи дітей - центральної в початковій шкільній епоху. Розвиток мотивації викладання залежить від оцінки, на цій основі виникає важкий досвід та шкільна дезадаптація. Оцінка школи також безпосередньо впливає на формування самооцінки. Діти, зосереджуючись на оцінці вчителя, вважають себе та своїх ровесників самих відмінних учнів, двох років - трьох - річних - добрих та середніх студентів, що надають представників кожної групи набором відповідних якостей. Оцінка навчальної діяльності на початку шкільної освіти, по суті, є оцінкою особистості в цілому і визначає соціальний статус дитини. У чудових студентів та деяких добре успішних дітей розвивається висока самооцінка. Невимірні та надзвичайно слабкі студенти мають систематичні збої, а низькі оцінки знижують свою впевненість у собі.

Повний розвиток особистості передбачає утворення почуття компетентності, яке Е. Еріксон вважає центральною новоутворенням цього віку. Навчальна діяльність є головною для молодшого студента, і якщо в ньому дитина не відчуває себе компетентною, його особистий розвиток спотворюється.

Для розвитку адекватної самооцінки та почуття компетентності у дітей необхідно створити психологічний комфорт та підтримку в атмосфері психологічної атмосфери. Вчителі, які відрізняються високою професійною майстерністю, прагнуть не лише змістовно оцінювати роботу студентів (не лише для того, щоб поставити слід, але й дати відповідні пояснення) не лише для того, щоб навчити їх єдиних принципів оцінювання, але й передати свої позитивні очікування. Кожен студент створює позитивний емоційний досвід з будь-якою, навіть низькою оцінкою.

Формування самооцінки учня початкової школи залежить не лише від його виступу та особливостей спілкування вчителя з класом. Важливе значення має стиль сімейної освіти, цінності, прийняті в сім'ї. Діти з завищеною самооцінкою виховуються згідно з принципом ідола Сімі, в умовах некритичності та усвідомлюють їх ексклюзивність рано. У сім'ях, де зростають діти з високою, але не високою самооцінкою, увага до особистості дитини (його інтереси, смаки, відносини з друзями) поєднуються з достатньою вимогою. Тут вони не вдаються до принизливих покарань і охоче хвалять, коли Республіка цього заслуговує. Діти з зменшенням (не обов'язково дуже низьким) самостійно вживають вдома більше власного шляху, але ця свобода насправді є неконтрольованою, наслідком байдужості батьків до дітей та один одного. Народження таких дітей включаються до їхнього життя, коли виникають конкретні проблеми, зокрема з продуктивністю, і зазвичай вони мало цікавлять їх діяльність та досвід.

Батьки також встановлюють початковий рівень претензій дитини, те, що він стверджує, що він перебуває у навчальній діяльності та стосунках. Діти з високим рівнем претензій, переповнених самовигідною та престижною мотивацією, викупувються лише для успіху і разом із матір'ю чи бабусею наздоганяють чотирьох як трагедія. Їх ідеї про майбутнє однаково оптимістичні: вони чекають вражаючого вигляду, видатної професії, матеріального благополуччя та популярності.

6.5. Лінії розвитку життєвого світу

Наприкінці дошкільного віку діти були окреслені у дітей онтогенезу, що призводить до певного типу життя. Важливим моментом цієї диференціації було усвідомлення досвіду, який полягає в тому, що утворення стійких (суправитських) одиниць та розподілу домінуючого, що визначає орієнтацію індивіда, було утворенням. Логіка почуттів, що з'являється під час кризи 7 років, сприяє подальшому стажу дитини, що має різне значення його відкриття, розподілу пріоритету між ними.

Як і на попередніх вікових етапах, провідна діяльність має найбільше значення для розвитку світу життя - головної сторони життя. У молодших студентів це освітня діяльність (якщо вони мотивовані саме дослідженням) або - з несприятливим розвитком мотивації - деякою іншою діяльністю, опосередкованою вивченням. В обох випадках навчання в школі та все, що пов'язано з нею, є головним фактором, який визначає онтогенез світу життя. Саме утворення мотивів, пов'язаних з дослідженням, фіксує ті лінії розвитку, окреслені в дошкільному дитячому віці.

Домінування ряду інших мотивів викладання свідчить про лінію розвитку, яка утворює егоїстичну орієнтацію особистості (складний та важкий світ життя). Це престижна мотивація, а також більшість мотивів отримання високої оцінки: мотив підтвердження їх соціального статусу, мотив статусу в класі, мотиви самостійної та гордості, схвалення та похвали, привернення уваги, тощо. Окрім вивчення, утворення світу життя визначається в початковому шкільному віці та інших значущих аспектах життя. Важливу роль відіграє спілкування, перш за все, спілкування з однокласниками. Поінформованість про досвід, який з'явився в кінці дошкільного дитинства, підніме мотиви спілкування на новий рівень, дає можливим формування основних зв'язків зі світом на їх основі. Шкільна дружба, психосоціальна ідентичність з однокласниками для багатьох назавжди залишається одним із важливих істотних аспектів особистості.

Дружба в школі, нарешті, розвивається в середній школі, породжує всі майбутні рівні психосоціальної ідентичності - як у малих групах (робота над роботою, групами інтересів тощо), і в цілому, включаючи можливе почуття спільності з усіма люди Землі. Встановлення основних відносин з близькими людьми, які розпочалися в кінці дошкільного дитинства, триває. Поряд із прихильністю до батьків та інших близьких родичів у той час, дружба з одним із однолітків може виникнути в той час.

Так, у початковий шкільний вік розвиток життя життя знаходиться у дітей за напрямками, які були диференційовані в кінці дошкільного дитинства. Значна більшість дітей, таким чином, утворює складний і важкий світ життя (з егоїстичною орієнтацією особистості) або типом вимірювання між складним і складним і «, здавалося б, легким». У цьому проміжному типі відбувається подвійне домінування мотивів: серед найбільш значущих з них відзначаються як егоїстичні, так і пов'язані з духовними та моральними цінностями.

Запитання та завдання для самостійного контролю.

1. Які особливості кризи 7 років?
2. Розширити структуру навчальної діяльності молодших студентів.
3. Провести аналіз розвитку розумових функцій молодших студентів
4. Які особливості структури мотивів та формування самої оцінки молодших студентів.

Тема 7. Підлітковий та старший шкільний вік.

7.1. Особливості психічного розвитку підлітка

Підлітковий вік - стадія онтогенезу, який об'єднує:

- передпідлітковий
- молодший підліток
- середний підліток.

Початок підліткового віку характеризується появою ряду конкретних особливостей.

Основна особливість підліткового віку - різкі, якісні зміни, які впливають на всі аспекти розвитку. Для всіх підлітків вони трапляються інакше.

Психоаналітик П. Блос намагався вирішити проблему кінця підліткового віку, підкреслюючи чотири психологічні критерії, що дозволяє провести кордон між типовими структурами підліткового та дорослого самовизначеності:

- 1) вторинний процес індивідуалізації;
- 2) тимчасова тривалість самодослідності (усвідомлення реальності часу, потреба у правильному розумінні їх минулого та складання планів на майбутнє);
- 3) утворення статі;
- 4) «Я - концепція».

Процес формування новоутворення, що відрізняє підлітка від дорослого, розтягнуто вчасно і може відбуватися нерівномірно, тому у підлітка є і "дитячі", і "дорослі". За словами Л. С. Виготського, у його соціальній ситуації розвитку існує 2 тенденції:

- 1) пригнічення розвитку дорослого життя (зайнятість шкільної підготовки, відсутність інших постійних та соціально значущих обов'язків, матеріальна залежність та батьківська допомога тощо);
- 2) Плакат (прискорення, деяка незалежність, суб'єктивне відчуття дорослого життя тощо).

Це створює величезну різноманітність індивідуальних варіантів розвитку у підлітковому віці - від школярів, із зовнішністю та інтересами дітей, до майже дорослих підлітків, які вже приєдналися до деяких сторін дорослого віку. Можна виділити наступні сфери розвитку та основні завдання розвитку в підлітковому віці.

1. Пубертатний розвиток (охоплює часовий період з 9-11 до 18 років). Протягом відносно короткого періоду, який займає в середньому 4 роки, тіло дитини зазнає значних змін. Це тягне за собою два основні завдання:

- необхідність реконструювати тілесне зображення "Я" та побудови чоловічої чи жіночої "загальної" ідентичності;

- поступовий перехід до статевої сексуальності дорослих, що характеризується суглобною еротикою з партнером та поєднанням двох додаткових приводів.

2. Когнітивний розвиток (від 11-12 до 16 років). Розвиток інтелектуальної сфери підлітка характеризується якісними та кількісними змінами, що відрізняють його від дитячого способу пізнання світу. Формування когнітивних здібностей було відмічено 2 основними досягненнями: 1) розвиток здатності абстрактного мислення та 2) розширення тимчасової перспективи.

3. Трансформації соціалізації (головним чином на сегмент з 12-13 до 18-19 років). Підлітковий вік характеризується також важливими змінами соціальних відносин та соціалізації, оскільки переважаючий вплив сім'ї поступово замінюється впливом групи однолітків, виступаючи джерелом референтних норм поведінки та отримуючи певний статус. Ці зміни проходять у двох напрямках відповідно до двох завдань розвитку: 1) звільнення від батьківської опіки; 2) Поступовий вступ до групи однолітків, яка стає каналом соціалізації та вимагає встановлення відносин конкуренції та співпраці з партнерами обох статей.

Формування ідентичності (виходить за межі підліткового віку і охоплює час від 13-14 до 20-21). Протягом усього підліткового віку поступово формується нова суб'єктивна реальність, перетворюючи ідеї людини про себе та іншого.

Дослідження підліткового віку -це час, коли "не існує смерті", на відміну від молодих студентів, які гостро відчувають смерть, оскільки це порушує гармонію їх самостійного.

С. Холл вперше описав амбівалентність та парадокс характеру підлітка, підкреслюючи ряд основних суперечностей, притаманних цьому віку:

- Надмірна активність може призвести до виснаження,
- Захопливість замінюється зневірою,
- Самостійність переходить у сором'язливість і боягузтво,
- Егоїзм чергується з альтруїзмом,
- Високі моральні прагнення замінюються низькими мотивами,
- Пристрасть до спілкування замінюється ізоляцією,
- Тонка чутливість переходить до апатії,
- Жива цікавість - в психічній байдужості,
- пристрасть до читання - у нехтування ним,
- прагнення до змін - в любові до рутини,
- Пристрасть до спостережень - у нескінченних міркуваннях.

С. Холл назвав цей період періодом "шторму та натиску", описуючи його зміст як кризу самовизначеності, подолавши, що людина набуває почуття індивідуальності.

7.2. Психологічні особливості кризи підліткового віку

Криза проходить через три фази:

1) негативні або до -критичні - фаза розриву старих звичок, стереотипів, розпаду раніше сформованих структур;

2) кульмінація кризи (як правило, 13 років), але можуть бути індивідуальні відмінності;

3) посткритичне, утворення нових звичок, нові стосунки.

7.3. Особливості розвитку самооцінки у підлітковому віці

- 11 років - учень має бажання зрозуміти, щоб краще пізнати себе, проявляється перша свідома потреба в самостійному. Для студента важлива об'єктивна оцінка їх діяльності. Орієнтація на реальні досягнення починає діяти.

- 12 років - інтерес до вашого внутрішнього світу посилюється. Здатність думати та говорити про себе формується, особисте відображення посилюється. Ідеї про власні можливості, інтереси складають основу самооцінки студента цього віку.

-13-14 Нестабільність самооцінки посилюється, пов'язана як з фізіологічними, так і з соціальними змінами. Підлітки одночасно хочуть бути великими та маленькими. Відмінності між I-реальним та Ideal посилюються. Існує якась театризація вашого життя. Демонстраційні суїцидальні нахили.

К. Левін поставив підліткове в контексті соціальної психології: підліток, який вийшов із світу дітей і не прийшов у світ дорослих, виявляється «неспокійним», що породжує особливу підліткову субкультуру.

7.4. Розвиток спілкування в підлітковому віці

Спілкування - одна з головних потреб, бажання бути прийнятому. Група створює "відчуття, що ми". Поділ на "ми" і "вони". Бажання досягти визнання від однолітків призводить до того, що підліток намагається задовольнити свої вимоги. Що призводить до готовності виконання найнеймовірніших ритуалів, пов'язаних із входом у референтну групу. Гра "собака радість" або "собака кайф".

Найчастіше підлітки з підвищеним рівнем тривоги потрапляють у такі групи:

1. Перший рівень - це найменша інтенсивність тривоги. Досвід напруги, настороженості, дискомфорту;

2. Другий рівень - відчуття внутрішнього напруги замінюють гіпозійні реакції;

3. Насправді тривога, незрозуміла небезпека;

4. Страх, об'єктивація незрозумілої небезпеки;

5. відчуття неминучості катастрофи;

6. Тривожне хвилювання виражається у потребах моторного розряду, панічний пошук допомоги.

Е. Штерн вважав підлітковий вік один із етапів формування особистості. На його думку, у формуванні особистості важливо, яку цінність переживає людина як найвища, визначаючи життя.

Він описав 6 типів значень і, відповідно, типи особистості, які вже помітні у підлітковому віці:

1) теоретичний тип - це людина, всі прагнення яких спрямовані на об'єктивні знання реальності;

2) естетичний тип - особистість, для якої об'єктивні знання є чужими; Вона прагне зрозуміти ізольований випадок і "вичерпати його без сліду з усіма його індивідуальними характеристиками";

3) Економічний тип - життя такої людини контролюється ідеєю вигоди, бажанням "найнижчою вартістю сили досягти найбільшого результату";

4) соціальний тип - "сєнс життя складається з любові, спілкування та життя для інших людей";

5) політичний тип - така людина характеризується прагненням до влади, панування та впливу;

6) Релігійний тип - така людина корелює "кожне явище із загальним значенням життя та світу".

7.5. Основні напрямки роботи з підлітками

1. Формування нового рівня мислення, логічної пам'яті, стійкої уваги;
2. Утворення широкого спектру здібностей та інтересів;
3. Формування інтересу до іншої людини як особистості;
4. Розвиток інтересу до себе, бажання зрозуміти їх здібності, дії, формування первинних навичок самовизначеності, роздумів;
5. Розвиток самосприйняття;
6. Розвиток форм та навичок особистого спілкування в групі однолітків, методів розуміння;
7. Розвиток моральних якостей, форми симпатії та емпатії;
8. Формування ідей щодо постійних змін, пов'язаних із зростанням та статевим дозріванням.

7.6. Психологічні характеристики старшого шкільного віку

Усі новоутворення закінчилися вже в підлітковому віці, і в майбутньому відбувається посилення того, що розвинувся - одна точка зору.

Інші вважають, що в цьому віці відбуваються дуже значні якісні новоутворення:

- поріг вступу в незалежне доросле життя;
- самовизначення (вибір вашого життєвого шляху);
- вибір професії - психологічна центральна новоутворення розвитку старшого студента;

Старший шкільний вік - це час розвивати погляди та переконання, формування світогляду. У зв'язку з потребою в самостійному визначанні є необхідність зрозуміти навколишнє середовище та сам по собі.

Старші школярі мають розвиток темпераменту. Тип темпераменту не змінюється, зміни відбуваються у ступені тяжкості почуттів. Молоді люди менш емоційно збуджені, менш тривожні, більш рівні. Властивості темпераменту продовжують з'являтися в комплексі симптомів властивостей.

Психея починає цілісно з'являтися. Формування індивідуального стилю інтелектуальної діяльності відбувається.

За словами А. Клімова, індивідуальний стиль заснований на більш простих властивостях. Завдяки індивідуальному стилю досягається більший або менший успіх у інтелектуальній діяльності.

Існує розвиток узагальнення всіх процесів, інтерес до глобальних та вічних проблем.

Старші школярі розвивають творче мислення. Людина створює проблемні ситуації, бачить новий у добре відомій, спочатку ставить проблеми та вирішує проблеми. Старший школяр також починає усвідомлювати себе розумнішим, ніж раніше, і більше, ніж дорослий. Існує серйозний розвиток емоцій та почуттів. Поінформованість про настрої, виникає саморегуляція. Емоції та почуття пов'язані з когнітивною діяльністю, сферою. Те, що цікавить, переживається глибоко емоційно.

Самоослідування. Дівчата та хлопці прагнуть глибше зрозуміти їх характер та свої почуття; Правильно оцініть свої здібності та функції. Цей вік характеризується такими суперечностями:

1. Бажання проявити сильні зусилля в самоосвітній діяльності і спочатку не завжди належним чином стосуються порад для дорослих.

2. Сприйнятливість до моральної оцінки його особистості з боку команди та бажання виявити байдужість до цієї оцінки, діяти у вашому плані.

3. Принциповість в "великому" та безприпність "малому".

4. Самоконтроль і безпосередня імпульсивність.

7.7. Новоутворення в особистості старшого школяра

1. Формування світогляду, незалежність;

2. Підвищення вимог до морального вигляду;

3. Формування самосвідомості,

4. Прагнення до самовипалення;

У старший шкільний вік довільна мотивація (керівництво навмисно встановленої мети) здійснюється на перший план.

Школярі старшого віку особливо відносяться до навчального процесу:

1) оцінити це з точки зору того, що він дає для їхнього майбутнього, тобто він дивиться в сьогодні з точки зору майбутнього; 2) вони мають

надійну установку при виборі професії; 3) у старшому шкільному віці встановлюється зв'язок між професійними та освітніми інтересами: вибір професії сприяє формуванню освітніх інтересів;

4) учні середньої школи прагнуть вирішити проблему вибору, враховуючи їх здібності;

Таким чином, наступні позиції включають якісні особливості когнітивної діяльності школярів, старшого віку:

-розуміти рівні точки зору та формувати власну;

- школярі старшого віку залучають до ходу самого аналізу методи доказів не менше ніж конкретну інформацію;

-проявляється продуктивність виражена продуктивність мислення;

-школярі старшого віку люблять досліджувати та експериментувати, створювати щось нове, оригінальне.

Запитання та завдання для самостійного контролю.

1. Які особливості підліткової кризи?
2. Розкрийте особливості зон розвитку в підлітковому віці?
3. Що визначає озвиток самооцінки у підлітковому віці?
4. Опишіть характеристики особистості школяра старшого віку.

Тема 8. Педагог: професія та особистість

8.1. Педагогічна професія та її місце у сучасному суспільстві

З моменту появи педагогічної професії навчальна функція була віднесена вчителям. Вчитель - вчитель, наставник. Це його цивільна, людська мета.

Оскільки процеси соціального виробництва, розвиток способів пізнання та швидке зростання наукових знань у суспільстві потреба у спеціальній передачі знань, навичок та навичок стала складною. У педагогічній професії відносно незалежна функція - навчання. Навчальна функція почала довіряти іншим особам.

Особливість педагогічної професії полягає в тому, що вона має гуманістичний характер. У процесі освіти вчитель вирішує дві проблеми - адаптивні та гуманістичні ("людські -формування"). Адаптивна функція пов'язана з адаптацією студента, учнем із конкретними вимогами соціокультурної ситуації та гуманістичним - з розвитком його особистості та творчої особистості.

З одного боку, вчитель готує своїх учнів до певної соціальної ситуації, до конкретних потреб суспільства. Але, з іншого боку, він, об'єктивно залишається опікуном та провідником культури, несе позачасовий фактор. Розвиваючи особистість дитини на основі багатства людської культури, вчитель

працює на майбутнє.

Завдання педагогічної активності. Найпоширенішим завданням педагогічної діяльності в навчальному процесі є створення умов для гармонійного розвитку особистості для підготовки молодого покоління до роботи та інших форм участі в суспільстві. Це вирішується організацією середовища, що розвивається особистістю, та управління різними видами діяльності учнів з метою їх гармонійного розвитку.

8.2.Професійна характеристика педагога

Викладач під час своєї професійної діяльності виконує дві основні функції: навчання та виховання. Реалізація цих функцій вимагає таких параметрів особистості від сучасного вчителя:

- потреби та здатність до активної та універсальної професійної та соціокультурної діяльності;
- тактовність, почуття емпатії, терпіння та толерантності у відносинах з дітьми та дорослими, готовність прийняти та підтримувати їх та, якщо це необхідно, потім захищати їх;
- розуміння оригінальності та відносної самостійності особистості саморозвитку;
- здатність надавати внутрішньогрупове та міжгрупове спілкування, запобігти конфліктам у громадах дітей та дорослих;
- знання характеристик розумового розвитку, особливо дітей з проблемами, і бажання з ними цілеспрямовано створюють умови, необхідні для їх саморозвитку;
- Здатність володіти саморозвиванням та самоосвітою.

Гуманний вчитель повинен покладатися на можливості студента, його потенціал, а не про владу його влади та примусу. Основне його завдання - визначити, розкрити та розвинути все цінне у людини, а не утворювати звичку покірності.

Вчитель, як і будь-який інший лідер, повинен добре знати і представляти діяльність учнів, до яких він контролює. Таким чином, педагогічна професія вимагає подвійної підготовки - людської науки та спеціальної.

8.3. Професійні якості педагога

Професійна придатність та професійна готовність вчителя. У педагогіці вимоги до вчителя виражаються різними термінами: "професійна придатність", "професійна готовність". Названі поняття мають спеціальні семантичні відтінки і використовуються в різних контекстах.

Професійна придатність - це набір психічних та психофізіологічних характеристик людини, необхідної для досягнення успіху у обраній професії.

Професійна готовність до педагогічної діяльності, крім професійної

фітнесу, включає рівень навичок. З одного боку, законно визначити психологічну, психофізіологічну та фізичну готовність (тобто професійну придатність), а з іншого - наукову, теоретичну та практичну підготовку вчителя. Ідеалізовані особисті та професійні якості, що складають концепцію професійної готовності вчителя, можуть бути представлені як професіограма. Професіограма - це своєрідний паспорт, який включає поєднання особистих якостей, педагогічних та спеціальних знань та навичок, необхідних для вчителя.

Професіограма вчителя.

У рамках професії вчителя розрізняють такі домінуючі види діяльності:

1. Навчання різних наук
2. Пояснення нового матеріалу, доступного для цього віку та індивідуальні характеристики за допомогою;
3. Контроль над асиміляцією матеріалу;
4. проведення навчальної роботи з дітьми;
5. Допомога у розкритті творчого потенціалу, здібностей та можливості студентів;
6. Ідентифікація інтересів та нахилів студентів для адекватних вибір програм та методів навчання;
7. Вивчення індивідуальних характеристик дітей та надання Ефективний психологічний та педагогічний вплив на них.

Характеристики педагога:

1. *Переконання.* Це найглибша, фундаментальна характеристика особистості вчителя, по праву розглядається. Людина вчителя визначає гуманістичну позицію, бажання переносити знання, нестерпне ставлення до недоліків та моральних пороків, що принижує гідність людської людини, посилене почуття обов'язку та відповідальності; Бажання підвищити свою педагогічну компетентність та стати моделлю для учнів, здатність носити культуру

2. *Орієнтація особистості.* Це кадр, навколо якого основні професійно значущі властивості будуть складені у професії, педагогічне покликання, професійні та педагогічні наміри та нахили.

3. Інтерес до професії вчителя, який знаходить своє вираження в позитивному емоційному ставленні до дітей, батьків, педагогічної діяльності в цілому та до її конкретних типів та бажання оволодіти педагогічними знаннями та навичками.

4. *Професійний борг.* Це зосереджує вимоги до особистості вчителя як професіонала: виконувати трудові функції, правильно будувати стосунки зі студентами та їхніми батьками, колегами з роботи, реалізувати своє ставлення

до обраної професії, їх педагогічної групи та суспільства в цілому .

5. *Педагогічний такт* - це інтуїтивне відчуття пропорції, що допомагає дозі впливати та збалансувати один інструмент на інший. Тактика поведінки вчителя полягає у виборі стилю та тону залежно від часу та місця педагогічної дії, а також від можливих наслідків застосування певних методів.

6. *Педагогічна справедливість* - свого роду міри об'єктивності вчителя, рівень його моральної освіти (доброта, фундаментальна, чесність), проявляється в його оцінці дій учнів, їх ставлення до навчання, соціально корисної діяльності тощо.

8.4. Творчість в педагогічній діяльності.

Педагогічна творчість.

Існує кілька рівнів інновацій:

- 1) відкриття, яке підтверджує ідеї, здатні перетворити педагогічну реальність;
- 2) винаходи, розробка та впровадження нових елементів педагогічних технологій;
- 3) Педагогічна раціоналізація - вдосконалення, пов'язане з модернізацією та адаптацією до конкретних умов вже використаних методів та засобів освіти та навчання.

Рівні педагогічної творчості.

Вирізняються такі рівні педагогічної творчості:

1. Відтворення готових рекомендацій (елементарна взаємодія з класом): вчитель використовує зворотній зв'язок, виправляє свій вплив відповідно до його результатів, але він діє "відповідно до посібника", "відповідно до шаблону" та відповідно до досвід інших викладачів.
2. Оптимізація діяльності на уроці, починаючи з його планування, коли творчість проявляється в майстерному виборі та відповідному поєднанні змісту, який вже відомий вчителю, методам та формам навчання.
3. Використання творчих можливостей для життя спілкування зі студентами.
4. Використання готових методик з впровадженням особистого принципу, що відповідає творчій особистості вчителя, характеристик особистості учня, специфічний рівень розвитку класу.

Мотиви особистого розвитку педагога.

Мотиви поділяються на провідні (довгострокові) та ситуаційні. Крім того, відрізняються зовнішні та внутрішні мотиви. Діяльність вчителя - це ланцюг різних ситуацій. У деяких ситуаціях мета діяльності та мотивів збігається. Інші

ситуації сприймаються як цілеспрямований примус, коли мета та мотив не збігаються. У цьому випадку вчитель може бути байдужим і не негативним для мети педагогічної діяльності. У ситуаціях першого типу вчителі працюють із ентузіазмом, надихали і, отже, продуктивно. У другому випадку з неминучою нервовою напругою і зазвичай не мають хороших результатів.

Педагогічна активність є дуже складною, і тому зазвичай викликається декількома мотивами, які відрізняються силою, особистою та соціальною значимістю. Полімотивація педагогічної діяльності є поширеним явищем: вчитель може добре працювати, щоб досягти високих результатів, але в той же час задовольняє інші його потреби (визнання колег, моральне та матеріальне заохочення тощо).

Найважливішу роль відіграє соціально цінні мотиви педагогічної діяльності. Сюди входить почуття професійного та громадянського боргу, відповідальність за виховання дітей, чесне та сумлінне виконання професійних функцій (професійна честь), ентузіазм до викладання та задоволення від спілкування з дітьми, усвідомлення високої місії вчителя; Любов до дітей, почуття покликання.

Умови розвитку творчої індивідуальності педагога.

Ряд досліджень встановив набір умов, необхідних для формування професійної самодослідності майбутнього вчителя. Вони сприяють потребі вчителя в творчій професійній діяльності. Серед умов можна виділити наступне:

- привабливість свідомості як предмет педагогічної діяльності;
- досвід конфліктів;
- здатність до роздумів;
- організація самопізнання професійних та особистих якостей;
- використання спільних форм активності;
- широка участь майбутнього вчителя до різних типів професійних та нормальних відносин;
- надання можливості для найбільш повного порівняння та оцінки професійно важливих якостей, навичок; Формування правильного оціночного ставлення до себе та до інших тощо.

Як бачите, найважливіше місце в розвитку творчої особистості вчителя займається самовиконанням. Творче самовдосконалення вчителя передбачає самосвідомість як творчу особистість, визначення його професійних особистих якостей, вимагає вдосконалення та коригування та розвитку довгострокової перспективи щодо граму саморозвитку.

Потреба в самодослідженні побудована на ідеалах особистості.

Педагогічний ідеал - це ідея вчителя про те, як він повинен відповідати

педагогічній меті, яку він поставив для себе. Отже, якщо вчитель орієнтований на дитину та його інтереси, то його особистісні характеристики та методи діяльності будуть відрізнятися від орієнтації на навчання перед зустрічами. Педагогічний ідеал - це сплав соціального порядку суспільства та педагогічний кредо самого вчителя. Це проявляється в усвідомленні його місії, у баченні себе в педагогічному процесі.

Ідеал вчителя визначається в системі завдань, які він повинен вирішити щодня. Це те, що дає творчості вчителя унікальний і водночас творчий характер. У процесі перетворення педагогічного ідеалу на реальну діяльність відбувається, що називається педагогічна творчість. У повсякденному вирішенні виникаючих та когнітивних суперечностей джерелом педагогічної творчості є джерело педагогічної творчості. Невід'ємною частиною професійного розвитку - це самоосвітня робота вчителя. У діяльності вчителя, яка характеризується культурою розумової праці, виявляються наступні компоненти:

- Культура мислення як набір навичок аналізу та синтезу, порівняння та класифікації, абстракції та узагальнення, «передача» набутих знань та методик психічної діяльності до нових умов;

- Стійкий когнітивний процес, навички та навички творчого рішення когнітивних завдань, вміння зосередитись на основних, найважливіших проблемах на даний момент;

- раціональні методи та методи незалежної роботи над отриманням знань, відданою власністю на усну та письмову промову;

- Гігієна розумової праці та її педагогічно відповідна організація, здатність розумно використовувати свій час, витратити фізичні та духовні сили.

Найефективнішим способом професійної освіти вчителя є його участь у творчому пошуку викладацьких складів у розробці інноваційних проектів для розвитку навчального закладу, курсів авторських прав та педагогічних технологій тощо.

Питання для самоконтроля.

1. Які завдання педагогічної діяльності?
2. Яка різниця між професійною придатністю вчителя та професійною готовністю?
3. Що таке педагогічна майстерність?
4. Які особисті характеристики повинен мати вчитель?
5. Які навички потребує вчитель педагогічної діяльності?
6. Як пов'язані професійне зростання та особистий розвиток вчителя?
7. Чому вчителю потрібні навички творчої діяльності?

Тема 9. Особистість у навчальному процесі.

9.1. Особливість педагогічного спілкування

Спілкування між вчителем та учнем - одна з головних форм, в яких нас досягла тисячолітня мудрість.

Педагогічне спілкування зазвичай розуміється професійне спілкування вчителя зі учнями на уроці та поза ним (у процесі навчання та освіти), який має певні педагогічні функції та спрямовані (якщо воно є повноцінним та оптимальним), щоб створити сприятливу психологічну Клімат, а також інший вид психологічної оптимізації освітньої діяльності та відносин між вчителем та учнями (А. А. Леонтьєв).

Одним із критеріїв продуктивної педагогічної комунікації є створення сприятливого психологічного клімату, утворення певних міжфакальних відносин у навчальній групі.

Міжособистісні стосунки в навчальній групі дійсно повинні бути цілеспрямовано формувати вчитель. У той же час, на певні - вищі етапи, їх головне джерело - це саморозвиток команди. Але на початкових етапах центральне місце у формуванні високого рівня міжособистісних відносин належить вчителю.

Таблиця 2.

*Ефективне та неефективне заохочування
(за П. Массеном, Дж. Конджером та ін.)*

<i>Ефективне заохочення</i>	<i>Неефективне заохочення</i>
1. Здійснюється постійно	1. Здійснюється час від часу
2. Супроводжується поясненням, за що йде заохочування	2. Робиться загально
3. Вчитель проявляє зацікавленість в діях учня	3. Вчитель проявляє формальну увагу до успіхів учня
4. Вчитель заохочує досягнення певних результатів	4. Вчитель відмічає участь у роботі загально
5. Повідомляє учню про значення досягнутих результатів	5. Дає учню відомості про його досягнення, не підкреслюючи їх значення
6. Орієнтує студента для організації роботи з метою досягнення хороших результатів	6. Орієнтує студента, щоб порівняти його результати з результатами інших, з конкуренцією

7. Вчитель проводить порівняння минулих та теперішніх досягнень	7. Досягнення учня оцінюються у порівнянні з іншими
9. Пов'язує досягнуте з особистими зусиллями, вважаючи, що такий успіх можна досягти в майбутньому	9. Пов'язує досягнутий результат тільки з наявністю властивостей або з сприятливими обставинами

У ході досліджень було встановлено, що середня кількість впливів на один урок у вчителя високого рівня становить 17, а низький рівень активності - 69. Таким чином, з високим рівнем активності впливу, вони є менш ефективні, але вони більш ефективні.

Іноземні дослідження, присвячені аналізу структури словесного навчання вчителя зі студентами, показують, що приблизно 2/3 ділової взаємодії на уроці припадає на промову вчителя (E. stones). Таким чином, вчитель розмовляє вдвічі більше на уроці, ніж його учні.

Ефективна педагогічна комунікація завжди спрямована на формування атрибутивної «самоконцепції» людини, на розвиток студента впевненості в собі, у його здібностях, у його потенціалі.

Позитивне ставлення до особистості учня та системи техніки заохочення є важливою частиною педагогічного спілкування. Однак заохочення може

9.2. Стили педагогічного керівництва

Педагогічне спілкування-це особлива комунікація, специфіка якої пов'язана з різними соціально-рольними та функціональними позиціями предметів цього спілкування.

Педагогічна комунікація - це особлива комунікація, особлива наука якої обумовлена різними соціально -рольними та функціональними позиціями предметів цього спілкування.

Перше експериментальне психологічне дослідження стилів лідерства було проведено в 1938 році неметалевим психологом Куртом Левіном, пізніше, приходячи до влади в нацистській Німеччині, яка емігрувала в США. У цьому ж дослідженні була введена класифікація стилів лідерства, яка зазвичай використовується сьогодні:

1. авторитарний
2. демократичний.
3. ліберальний.

Для авторитарного стилю характерно:

1. Загальна тенденція до суворої адміністрації та всебічного контролю була виражена наступним чином.

2. Вчитель значно частіше, ніж в інших групах, вдався до тону порядку, робив різкі коментарі.

3. Закладні коментарі до деяких учасників та необґрунтована похвала інших також характерні.

4. Авторитарний правитель визначає не лише загальні цілі діяльності та завдання, але й вказував на способи її виконання, суворо вирішуючи, хто буде працювати з ким.

5. Завдання та місця виконання надаються студентам на етапах. (Цей підхід знижує мотив активності, оскільки людина, безумовно, не знає її остаточних цілей.)

6. У соціально-перцептивному плані та з точки зору міжособистісного ставлення, орієнтація на поетапну відмінність між діяльністю та поетапним контролем свідчить про недовіру вчителя до незалежності та нетерпіння власних учнів.

7. Авторитарний вчитель суворо припинив будь-який прояв ініціативи, враховуючи її неприйнятну свавільність.

При демократичному стилі:

1. оцінюються факти, а не людина.

2. основна особливість - активна участь групи в поглинанні ходу майбутньої роботи та її організації. Як результат, учасники розвинули самовпевненість та самоурядіння, стимулювались. У той же час стиль групи збільшив товариськість та довіру відносин.

Основна особливість *ліберального* стилю управління полягала в тому, що вчитель по суті був самозаштований від відповідальності за те, що відбувається.

Загалом, найефективнішим є демократичний стиль, але сучасні претензії на соціальну психологію - є також обставини, коли авторитарний стиль все ще може бути найбільш податливим та адекватним.

9.3. Соціальна зрілість особистості

Проблеми соціальної зрілості особистості недооцінюються різними науками. До них відносяться педагогіка, психологія, соціологія, кримінологія тощо.

У рамках однієї парадигми проблему зрілості можна розглядати на рівнях особистості, особистості, предмета діяльності та індивідуальності. Окрім іншої системи понять, ми можемо мати на увазі інтелектуальну зрілість, емоційну зрілість та особисту зрілість. В обох символах, як насправді, в будь-якій іншій парадигмі є об'єктивна заміна, окреслена концепцією "особистої зрілості".

Особиста зрілість має чотири «кити», чотири основні, основні складання, навколо яких групуються багато інших: 1) відповідальність; 2) толерантність; 3) саморозвиток; 4) Позитивне мислення, позитивне упушення світу (цей компонент присутній у всіх попередніх).

Розглянемо ці компоненти більш докладно.

1. *Відповідальність* - це те, що відрізняє соціально незрілу особу від звичайної людини (не кажучи вже про зразки зрілості). В даний час концепція двох типів відповіді є досить поширеною в психології особистості. Він виник у напрямку напрямку, відомого як психологія причинної атрибуції (Дж. Роттер).

1.1. *Відповідальність* першого типу - це випадок, коли людина вважає себе відповідальним за все, що відбувається з нею в житті. (У термінології Дж. Роттера, внутрішньої оболонки контролю.) «Я сам відповідаю за свої успіхи та невдачі. Моє життя та життя моєї родини залежать від мене. Я мушу це зробити », - це життєвий кредит і постулати такої людини. Цікаво, що саме на такому девізі будуються дії героїв «американської мрії».

1.2. *Відповідальність* другого типу пов'язана з ситуацією, коли людина схильна вважатися відповідальною за все, що відбувається з ним у житті або інших людей, або зовнішні обставини, ситуація (зовнішній моніторинг контролю). Відповідальність за невдачі та успіх лежить на батьків, вчителів, в майбутньому - колегам, владі, знайомих.

2. *Толерантність* є наступним найважливішим компонентом соціальної зрілості особистості. Однак толерантність до толерантності - це розбрат. У структурі загальних явищ толерантності один з її типів можна відрізнити (А. А. геан): 1) чуттєва толерантність індивіда та 2) диспозиційна толерантність особистості.

2.1. *Чуттєва толерантність* пов'язана з резистентністю до впливу соціального середовища, з послабленням реакції на будь-який несприятливий фактор за рахунок зменшення чутливості до його ефекту. Таким чином, чуттєва толерантність пов'язана з класичною (і навіть психофізіологічною) толерантністю, із збільшенням порогу чутливості до різних впливів соціального середовища.

2.2. *Диспозиційна толерантність* базується на принципово іншому механізмі, який забезпечує толерантність до особистості в соціальних взаємодіях. У цьому випадку ми говоримо про схильність, готовність до певної "толерантної" реакції особистості на навколишнє середовище. Диспозиційна толерантність - це рішуче ставлення до особистості, її система відносин до реальності: до інших людей, до їх поведінки, до себе, до впливу інших людей на себе, на життя загалом.

Така толерантність не пов'язана з психофізіологічною толерантністю. (Толерантність - це підвищення толерантності до будь-якого впливу навколишнього середовища за рахунок зниження чутливості.) При такому типі толерантності людина зберігає чутливість та співпереживання, здатність співпереживати та співчувати. У диспозиційній толерантності позитивне ставлення до світу повністю піддається позитивному погляду на світ, позитивного бачення реальності.

3. *Саморозвиток*. Потреба у саморозвитку, самоактуалізації - обов'язковий компонент зрілої особистості. Ідея саморозвитку та само -

реалізації є основною або принаймні надзвичайно важливою для багатьох сучасних понять про людину.

Питання для самоконтролю.

1. Порівняйте параметри ефективних та неефективних типів заохочення?
2. Які переваги та недоліки різних видів лідерства?
3. Які параметри соціальної зрілості можна виділити?
4. Яка різниця у відповідальності першого та другого типів.

Тема 10. Освіта як спосіб входження людини у світ науки та культури.

10.1. Соціокультурні функції освіти

Освіта - це процес передачі знань, накопичених поколіннями та культурними цінностями. Зміст освіти черпається та поповнюється від дослідження культури та науки, а також від життя та практики людини. Тобто освіта є соціокультурним явищем і виконує соціокультурні функції.

Тому освіта стає необхідним і важливим фактором розвитку як індивідуальних сфер (економіка, політика, культура), так і всього суспільства.

Розглянемо основні соціокультурні функції та потенціал розвитку сучасної освіти.

1. Освіта - це один із оптимальних та інтенсивних способів вступу до людини у світ науки та культури. Саме в процесі освіти людина очолює культурні цінності. Зміст освіти черпається і постійно поповнюється від культурної спадщини різних країн та народів, від різних секторів постійно розвиваються науки, а також від життя та практики людини. Всесвітній освітній простір розвивається інтенсивно. Світова спільнота виражає вимоги щодо формування глобальної стратегії освіти людини (незалежно від місця та країни його проживання, таких як та рівень освіти)

2. Освіта як практика соціалізації людини та безперервність поколінь. Освіта проявляється як практика соціалізації людини та безперервності поколінь людей. У різних суспільно-політичних умовах (і в період реформ) освіта виступає стабілізуючим фактором між новими соціальними ідеями та ідеалами попередніх поколінь, що втілюються в історичній традиції. Тому освіта дозволяє нам підтримувати процес відтворення та передачі історичного та соціального досвіду, і в той же час консолідувати нові політичні та економічні реалії у свідомості молодого покоління, нові вказівки соціального та культурного розвитку.

3. Освіта - це механізм формування соціального та думи життя людини та гілки масового духовного виробництва.

Навчальні та навчальні заклади зосереджують найвищі перешкоди соціокультурної діяльності людини певної епохи. Поет соціальної цінності освіти визначається значенням освіченої людини в суспільстві. Гуманістична

цінність освіти полягає в консенсусі розвитку пізнавальних та духовних потреб людини.

4. Освіта як процес трансляції культурно-сформованих зразків людської діяльності.

У процесі навчання та освіти людина створює соціокультурні норми, які мають культурне та історичне значення. Як результат, норми моралі людини та моральної поведінки в соціальній групі та у виробництві, у сімейних та громадських місцях освоюються, а також правила спілкування, міжособистісних та ділових контактів. Не випадково сенс освіти спостерігається не лише в ефірі соціального досвіду в часі, а й у відтворенні встановлених форм соціального життя в просторі культури.

5. Освіта як функція розвитку регіональних систем та національних традицій.

Специфіка населення окремих регіонів визначає природу педагогічних завдань. Молоді люди включені в духовне життя міста чи села через освіту. Регіональні освітні системи враховують освітні запити різних соціокультурних груп населення. Так, наприклад, розвиток навчального стандарту визначається специфікою регіону країни.

6. Освіта - це соціальний інститут, через який основні культурні цінності та цілі розвитку суспільства передаються та втілюються.

Навчальні системи - це соціальні інститути, які здійснюють цілеспрямовану підготовку молодого покоління до незалежного життя в сучасному суспільстві. У процесі встановлення цілей та цілей для конкретних освітніх систем необхідно з'ясувати соціальний порядок у всій системі освіти країни.

Навчальні інститути - це соціальні інститути, що розвивається мережа, як система дошкільного, шкільного, середнього спеціального, вищого та додаткової освіти, набуває державний статус системи освіти в країні. У цьому контексті навчальні заклади включаються до соціальної практики. Їх соціальна функція полягає у наданні освітніх послуг населенню країни. Реалізація соціальної функції вимагає прогнозування та планування розвитку освіти.

7. Освіта як активний прискорювач культурних змін та трансформацій у суспільному житті та окремої людини. Духовний принцип у людини впливає на себе завдяки «виростанню» у культурну спадщину сім'ї та культурній традиції, яку він стверджує при уривку всього життя через процеси освіти, освіти та професійної діяльності. Освіта прискорює цей процес під час розробки та формування людини як людини, предмета та індивідуальності.

Культура та освіта залишаються у фокусі всієї світової спільноти. Вони виступають як провідні фактори соціального прогресу та розвитку цивілізації.

«Освіта - це цілеспрямований процес викладання та навчання в особах особистості, суспільства, державі, що супроводжується твердженням про досягнення студентів певних державних рівнів освіти - кваліфікації».

Основними елементами освіти як макросистему з державним статусом є системи дошкільного, шкільного, середнього, вищого, вищого та після університету додаткової освіти.

10.2. Моделі освіти

1. *Модель освіти як організації, що розширюється державою.* У цьому випадку система освіти розглядається структурами державної влади як незалежним напрямком у ряді інших секторів національної економіки. Він побудований за принципом відомства з суворим централізованим визначенням цілей, змістом освіти та номенклатурою освітніх премій та освітніх дисциплін у рамках певного типу освітньої системи. У той же час навчальні заклади однозначно підлеглі та контролюються за допомогою адміністративних або спеціальних органів.

2. *Модель розвитку освіти* (В. В. Давідов, В. В. Рубцов тощо). Ця модель передбачає організацію освіти як особливу інфраструктуру хеозорезу широкої співпраці діяльності освітніх систем різних рангів, типу та рівня. Це будівництво дозволяє нам забезпечити та задовольнити споживання різних сегментів населення країни в навчальних послугах; Швидко відремонтуйте освітні завдання та забезпечуйте розширення спектру навчальних послуг.

3. *Традиційна модель освіти* (J. Majo, L. Kro, Drops, D. Ravich, C. Finn тощо) - це модель систематичної академічної освіти як способу пройти універсальні елементи культур минулого, Роль якої в основному зводиться до молодого покоління до відтворення культури минулого. Відповідно до концепції традиціоналізму, освітня система повинна в основному вирішити проблему формування основних знань, навичок (в рамках своєї сучасної культурної та освітньої традиції).

4. *Раціоналістична модель освіти* (P. Bloom, R. Ganya, V. Skinner тощо) передбачає таку організацію, що, перш за все, забезпечує асиміляцію знань, навичок та практичної адаптації молодих життя до існуючого суспільство. У раціоналістичній моделі немає місця для таких явищ, як творчість, незалежність, відповідальність, індивідуальність, природність тощо.

5. *Феноменологічна модель освіти* (A. Маслоу, A. Комбс, K. Родхерс тощо) передбачає особисту природу навчання, враховуючи індивідуальні психологічні характеристики студентів, ретельне та шанобливе ставлення до їх інтересів та потреб . Його представники відкидають погляд школи як "навчального конвеєра". Вони вважають освіту як гуманістичну в тому сенсі, що вона найбільш повно і адекватно порівнює справжню природу людини, допомагає йому знайти те, що вже закладено в ньому, а не «кинути» у певній формі, винайдену кимось заздалегідь, апріорі а апріорі.

6. *Неконституційна модель освіти.* (П. Гудман та. Ілліх, Дж. Гудлад, Ф. Кляйн, Дж. Холт, Л. Бернارد тощо) орієнтовані на організацію освіти поза соціальними інститутами, в окремих школах та університетах. Це освіта в

«природі» за допомогою Інтернету, в умовах «відкритих шкіл», віддаленої підготовки тощо.

10.3.Елементи освіти

Основними елементами освіти у конкретного навчального закладі є:

- 1) цілі освіти;
- 2) зміст освіти;
- 3) засоби та методи отримання освіти;
- 4) форми організації навчального процесу;
- 5) реальний навчальний процес як єдність навчання, освіти та розвитку людини;
- 6) предмети та об'єкти навчального процесу;
- 7) освітнє середовище;
- 8) результат освіти, тобто рівень освіти людини в цьому навчальному закладі.

Освітні цілі навмисно визначаються очікуваними результатами, які прагнуть досягти цього суспільства, страждаючих, державою з сучасною системою освіти в цілому та найближчим часом.

Цілі освітньої системи є конкретною основою для розвитку розвитку людини за допомогою освіти, опису системи знань, норм діяльності та відносин, які студент повинен освоїти в кінці навчального закладу. У сучасних умовах, вибираючи цілі, як соціальний запит держави, так і суспільства, а також цілі особи, яка хоче отримати освіту в певному навчальному закладі, зазвичай враховуються його інтереси та схильності.

Зміст концепції "освіти" на основі аналізу людської культури (І. Я. Лернера) можна розуміти як набір:

- системи знань (про природу, суспільство, технології, людину, космос), які розкривають картину світу;
- досвід здійснення методів діяльності, відомі для людини;
- досвід творчої діяльності для вирішення нових проблем, забезпечення розвитку здатності людини до подальшого розвитку культури, науки та людського суспільства;
- Досвід ціннісного ставлення до світу.

Способи здобуття освіти у світовій та внутрішній практиці:

- успішна підготовка в певній навчальній системі в зборі студентів (або студентів) та завершення всього циклу навчання в цьому навчальному закладі шляхом успішного складання іспитів (денні та вечірні форми);
- індивідуальне домашнє завдання самостійно або за допомогою вчителів та складання іспитів та інших звітів Державної комісії з іспитів у певному навчальному закладі (зовнішня система);
- дистанційні навчання з використанням навчальних програм на комп'ютері;

- кореспондентська навчання за допомогою кореспонденції, індивідуальні консультації з викладачами навчального закладу, звітування письмового контенту, узагальнення лекцій протягом усього курсу, тестів та іспитів.

Форми організації освітнього процесу.

- урок (35 або 45 хвилин) - основна форма навчання в школі;
- лекція (90 або 120 хвилин, з перервою або без нього) - основна форма навчання в університеті;
- семінар - практичний урок усієї навчальної групи;
- Лабораторна майстерня - практичний урок, що використовує технологію, спеціальне обладнання, проведення експерименту, досвіду, дослідження;
- Навчальна екскурсія на природу, підприємство, музей, виставка тощо.
- групові або індивідуальні консультації з викладачем з індивідуальних навчальних тем або питань, що проводяться в ініціативі вчителя або на прохання учнів (їх батьків) у школі чи учнів університету;
- Інші форми організації.

У світовій практиці з'явилися кілька навчальних систем і все ще взаємодіють між собою в різні історичні періоди:

- аудиторія;
- лекційна практика, курсова робота;
- група бригади;
- індивідуальний;
- кабінет;
- система інтенсивного (прискореного) навчання;
- Система політехнічних тренувань (вивчення основи наук та основи сучасного виробництва в їх єдності);
- Система багаторівневого навчання тощо.

Якість освіти визначається:

- ступінь дотримання цілей та результатів освіти на рівні конкретної системи освіти та на рівні окремого навчального закладу;
- Відповідність між різними параметрами при оцінці результату формування певної людини (якість знань, ступінь формування відповідних навичок, розвиток відповідних творчих та індивідуальних здібностей, рис особистості та орієнтації на цінність);
- Ступінь відповідності теоретичних знань та навичок для їх практичного використання в житті та професійній діяльності у розвитку цінності людини в постійному оновленні його знань та вміння та вдосконалення їх вдосконалення.

10.4. Деякі найбільш відомі «некласичні» школи у світі

"Вільні шкільні громади" (заснована в Німеччині в Літц, Р. Geheeb) - це школи -інтернат, організація яких побудували на принципах розвитку дитини та співпраці громадян малого суспільства. Взуття базувалося на обов'язковій праці та виборі тренувань. Як принцип організації навчання, була використана система курсу, і не було стабільної навчальної програми. У галузі освіти пріоритет був наданий цивільній відповідальності на основі принципу інтернаціоналізму. П'ятим з усіх студентів були діти з інших країн.

"Трудова школа" (вперше з'явилася в Німеччині, Швейцарії, Австрії. В Росії, Україні та СРСР, вони включали колонію Дзержинського та комуні Горкі

під керуванням А. С. Макаренка, школи С. Т. Шатського, Р.Р. Блонського; Ін. Франція-Школа Де Рош) забезпечила професійну підготовку школярів, орієнтовану на роботу як елемент культури та, заснований на самостатурі учня та організації самоврядування.

Школа «вільної освіти» (у Лейпцигу, Німеччина) вважала невідповідним викладати студента будь-якому предметі чи утримувати. Навчальних програм та занять не було, але обмеження часу в процесі спілкування вчителя та учнів не було. Орієнтація на інтерес та розвиток студентів була вирішальною. Вчителі школи побачили головне завдання навчання в тому, щоб дати найповніше уявлення про різні явища навколишнього світу. Школа "вільної освіти" пішла за девізом: "На основі дитини".

«Школа для життя, через життя» (О. Указ, Бельгія) навчається та вступає у тісний зв'язок із природою, підтримка діяльності та свободи дитини та тестуйте контакт з сім'ями студентів. "Центри інтересів" учнів склали глибину ідеї школи. Навчання було організовано відповідно до характеристик розвитку мислення дітей. Вони прагнули ввести дитину в процеси діяльності: спостереження, вимірювання, пошук, вираження думки та асоціації. Важливим компонентом навчання було пряме перевершення дитини: природа, школа, сім'я, суспільство.

"Школа розвитку" (Д. Дьюї, США) прагнула донести підготовку до життя та досвіду дітей, стимулюючи їх природний розвиток. Тобто організуйте навчання, роблячи. У процесі навчання було враховано основні імпульси природного зростання дитини: соціальні (бажання спілкуватися), конструктивні (бажання рухатися в грі), дослідження (тяга до визнання та простої), виразне (бажання для самовираження). Для спілкування між дітьми різного віку проводили позакласні заходи.

З цього напрямку вирости:

«Лобораторна школа» (Д. Дьюї);

«Игрова школа» (К. Пратт), на основі принципу використання гри та методу драматизації в процесі навчання;

"Дитяча школа" (М. Наумберг), керуючись лише девізом «Життя, яке ми вчимося» і віддали перевагу окремим класам;

"Органічна школа" (М. Джонсон), зосереджуючись на класах у групах.

«Вальдорська школа» (Р. Штайнер, Німеччина) вирішила проблеми всебічного розвитку особистості дитини через інтенсивну духовну діяльність. Тому школа керувала духовним життям дітей, автономною від соціального світу. Організація навчання була побудована на самоурядці: Рада була в силі, яка включала вчителів, учнів, батьків та друзів школи. Вчитель викладав усі навчальні дисципліни з першого до останнього класу. Батьки брали участь у процесі навчання та освіти. Оцінюючи результати навчання, були враховані лише індивідуальні досягнення кожного студента.

Школа, організована відповідно за *"методом проекту"* (У. Кілпатрік у США, Б. Рассел у Великобританії) надав студентам право на вільне вибори

занять. Навчальна програма розглядалася як набір взаємопов'язаних експериментів. Самі студенти обрали види діяльності, за допомогою яких були здобуті нові знання. Вони також визначили зміст шкільної навчальної програми. Вчитель допомагав їм лише у виконанні запланованих.

Школи, які працюють над *планом Далтона* (вперше з'явилися в Англії, потім у США), керуються такими принципами: свобода дитини, його взаємодія з групою дітей, розподіл навчального часу. Розподіл часу передбачав студентам для отримання навчального завдання на початку місяця та його впровадження на власний розсуд. Студент підписав "договір" для впровадження певної програми. Освітні теми в школі були класифіковані на базові (англійська, математика, історія, географія, природознавство, у середній школі - іноземні мови) та вторинні (музика, мистецтво, ручна праця, домогосподарства, рукоділля, гімнастика тощо). Значну частину часу дослідження (3 години ранку) було призначено незалежну роботу.

"Відкриті школи" (з'явилися у Великобританії на початку 1970-х років), індивідуальний характер навчання, який був зведений до фактичного відхилення обов'язкової навчальної програми та програм, скасовує форму навчання в уроці, усунення важкої Розклад та один шкільний режим до скасування системи оціночного контролю.

Ідеї "відкритої підготовки" були реалізовані в ряді експериментів: "Місто як школа" (Берлін), "Місто як школа" (Санкт -Петербург, 1990 -ті роки), "Снецная" та "Море" у Франції, "" Школа без стін "(Великобританія, США).

Класи «Сніг» - знайомство дітей із природою, життям та життям людини в горах під час свят під керівництвом вчителя. Класи «Море» вирішили ті самі завдання навчання та освіти в подорожах річки та моря. Для викладання в «школах без стін» вони використовували приміщення ділових офісів та зарезервованих підприємств, наукових лабораторій, музеїв та театрів, магазинів та кафе. Основні предмети були вивчені в коледжах (США) у групових класах, які відбувалися 4 рази на тиждень протягом двох годин. Наприкінці тижня були проведені результати за участю викладачів та адміністрації.

«Неградуйовані школи» (США) - це навчальні заклади, в яких розподіл на щорічні заняття скасовується. Навчання в кожному циклі дає можливість освоїти програму в індивідуальному ритмі.

На сьогоднішній день у світі розвинулися такі освітні моделі:

Американська модель: початкова школа - середня школа -

Старша середня школа -це дворічний коледж -чотирирічний коледж у структурі університету, а потім магістратія, аспірантура.

Французька модель: Уніфікований коледж - технологічний, професійний та загальний навчальний ліцем - університет, магістратія, аспірантура.

Німецька модель: Загальна школа - справжня школа, гімназія та головна школа - інститут та університет, аспірантура.

Англійська модель: Об'єднана шкільна граматики та сучасна шкільна коледж-університет, магістратія, аспірантура.

Українська модель: середня школа-повна середня школа, гімназія та інститут коледжу Ліцей, університет та докторантури студентських студентів. У вересні 2017 року було ухвалено новий Закон “Про освіту”, який регулює основні засади нової освітньої системи, а у лютому 2018 року Кабінет Міністрів затвердив новий Державний стандарт початкової освіти. Новий Стандарт початкової освіти з 2017/2018 навчального року успішно проходить апробацію у 100 школах по всій Україні.

З 2018/2019 навчального року за цим стандартом розпочали навчання першокласники по всій Україні. Новий Стандарт початкової освіти передбачає, що вчителі мають працювати за іншими підходами, тому протягом 2018-2019 років відбувається масштабне перенавчання вчителів початкової школи.

Питання для самоконтролю.

1. Які соціокультурні функції освіти?
2. Виділіть позитивні та негативні особливості в різних моделях освіти?
3. З яких елементів складається навчальний процес?
4. Які основні властивості освіти?
5. Проаналізуйте різні типи навчальних закладів та зробіть висновок про можливість їх функціонування в Україні?

Тестові завдання з курсу вікова та педагогічна психологія.

1. Предметом вікової психології є а) вивчення і розвиток психічних процесів та властивостей у розвитку дітей, підлітків та юнаків, б) дослідження закономірностей психічного розвитку людини на різних стадіях її онтогенезу, в) дослідження рушійних сил індивідуального розвитку психіки людини.
2. У віковій психології домінують такі методи: а) експеримент, бесіда; б) тестування, спостереження; в) спостереження і природний експеримент; г) опитувальні методи.
3. Вікова психологія – це:
а) наука про виховання людини відповідно до потреб суспільного розвитку; б) наука про мистецтво впливу вихователя на поведінку вихованців; в) наука, що вивчає закономірності розвитку психічних процесів, станів, властивостей особистості, зміни провідного виду діяльності; г) наука, яка займається організацією спільної діяльності вихователя і вихованця.
4. Комплексом поживлення називають:

а) реакцію, коли дитина фіксує предмет очима; б) позитивну емоційну і рухову реакцію дитини на дорослого; в) реакцію, коли дитина тягнеться до джерела їжі.

5. Від народження дитина:

- а) має ряд безумовних рефлексів; б) не має ніяких рефлексів;
- в) має ряд безумовних рефлексів і деякі умовні рефлекси.

6. Новонароджена дитина без допомоги дорослих: а) може задовольнити деякі потреби; б) не може задовольнити жодної із своїх потреб.

7. До новоутворень новонародженого належить: а) фізична емансипація; б) зорові та слухові зосередження; в) уявлення про власне тіло.

8. Провідним видом діяльності в період немовляти є: а) ігрова діяльність; б) емоційне спілкування з дорослими; в) предметна діяльність.

9. Одним з головних новоутворень немовлят є:

- а) поведінка за уявленням; б) посмішка; в) мовне спілкування.

10. Перші спроби ходити виникають у немовляти:

- а) у кінці 6-го місяця; б) на кінець 1-го року.

11. Сенситивний період оволодіння ходінням і мовленням припадає на: а) період немовляти; б) раннє дитинство.

12. Такі психодіагностичні методи дослідження як експеримент, спостереження, тест, анкета, бесіда відносяться до

- а) емпіричних методів, б) організаційних методів,
- в) інтерпретаційних методів.

13. Характеристика природного експерименту:

а) проводиться в лабораторних умовах; б) урахування дії багатьох середовищних змінних;

в) учні створюють або змінюють конкретні умови, не порушуючи звичайних життєвих обставин; г) одні й ті ж самі досліджувані спостерігаються упродовж певного періоду.

14. Спостереження – це один із основних емпіричних методів психологічного дослідження а) при якому психічні явища, умови виявлення і розвиток вивчаються в спеціальн створених, штучних умовах, б) в якому за зовнішніми об'єктивними показниками робиться висновок про внутрішні психічні функції особистості.

15. Рушійною силою психічного розвитку є:

а) кількісні накопичення в структурі особистості, б) суперечності; в) новоутворення.

16. Ранній вік охоплює період:

а) від народження до 1—3 місяців; б) до кінця 2-го року; в) до кінця 3-го року.

17. Найпростіші знання і вміння діти 2-го року життя набувають головним чином за допомогою:

а) організованого навчання; б) безпосереднього сприймання дійсності;

в) наслідування наочної демонстрації необхідної дії; г) безпосереднього сприймання дійсності, а також шляхом наслідування наочної демонстрації необхідної дії.

18. Дитина навчається способам керування предметами: а) шляхом сприймання дії дорослих; б) сама, без допомоги дорослих.

19. Назвіть спосіб дії з предметами у дітей 2-го року:

а) узагальнюються і переносяться на інші предмети; б) не переносяться на інші предмети;

в) узагальнюються, але не переносяться на інші предмети.

20. Спочатку у дітей розвивається:

а) активний словник; б) пасивний словник.

27. На перших порах слово для дитини:

а) є просто назвою окремого предмета;

б) виражає зміст цілого

речення.

21. Двослівні та багатослівні речення з'являються в дитини:

а) лише в дошкільному віці; б) на 2-му році життя.

22. Мислення дитини 2-го року життя є:

а) наочно-дійовим; б) образним і наочно-дійовим.

23. Емоційні прояви дітей 2-го року:

а) майже не відрізняються від емоційних проявів дітей 1-го року життя; б) стають складнішими.

24. Які з рефлексів новонародженого не належить до безумовних рефлексів а) рефлекс Бабінського; б) зіничний рефлекс, в) рефлекс на час; г) на позу при годуванні.

25. Психологічним критерієм кінця кризи новонародженості є а) набуття початкової ваги, з якою вона народилась, б) комплекс поживлення.

26. Розвиток просторового сприймання та глибини починається з періоду а) немовляти, б) новонародженого, в) раннього віку.

27. Комплекс поживлення у новонародженого є а) провідною діяльністю, б) новоутворенням, в) показником кризи.

28. Провідною діяльністю в ранньому віці є
а) емоційне спілкування, б) предметна та предметно-орудійна діяльність,
в) ігрова діяльність.

29. Провідною діяльністю в дошкільному віці є а) предметна та предметно-орудійна діяльність, б) емоційне спілкування, в) сюжетно-рольова гра або ігрова діяльність.

30. Перші ігри виникають:
а) на початку дошкільного віку, б) уже в ранньому віці, в) у кінці раннього віку.

31. Сприймання звуків рідної мови впродовж дошкільного віку:
а) вдосконалюється, дитина поступово починає розрізняти всі звуки; б) поступово вдосконалюється, але дитина багатьох звуків не розрізняє; в) залишається недосконалим.

32. Яке твердження є правильним:
а) мимовільна увага у дошкільників досягає високого ступеня розвитку, а довільна тільки починає формуватися; б) мимовільна й довільна уваги досягають однакового ступеня розвитку;
в) мимовільна увага у дошкільників не досягає високого ступеня розвитку, а довільна тільки зароджується; г) мимовільна увага у дошкільників не досягає високого ступеня, а довільна увага зовсім відсутня.

33. Пам'ять дітей дошкільного віку переважно має:
а) довільний характер; б) мимовільний характер.

34. Перші прояви уваги дітей можна спостерігати: а) на другому році життя; б) від самого народження;
в) у дітей молодшого дошкільного віку.

35. В умовах спілкування з дорослими і виконання все більш складних завдань у дошкільника спочатку утворюється:
а) зв'язне мовлення, а потім дитина переходить до ситуативного мовлення; б) ситуативне мовлення, а потім він переходить до зв'язного мовлення; в) ситуативне і зв'язне мовлення одночасно.

36. Перші дитячі узагальнення ґрунтуються:
а) на зовнішній відмінності між предметами і явищами; б) на зовнішній схожості між предметами і явищами.

37. Дошкільник:

а) у межах відомого йому кола явищ може зрозуміти деякі зв'язки між явищами; б) нездатний розуміти залежності між явищами.

38. У дошкільному віці діти переходять:

а) від наочно-дійового мислення до наочно-образного; б) від наочно-образного мислення до наочно-дійового.

39. Чи можна сказати, що гра в дошкільному віці є відображенням дійсності, насамперед дій і взаємовідносин оточуючих людей:

а) так; б) ні.

40. Дитина грається тому, що:

а) у грі задовольняється її потреба в діяльності; б) вона усвідомлює корисність гри; в) у неї виникає бажання навчатися.

41. У дитячому садочку популярною є гра «Чарівний мішечок». Вихователь витягає з мішечка різні предмети, а діти дають опис властивостей цих предметів. Яка це гра:

а) сюжетна; б) дидактична.

42. Чи можуть діти 2-3 років швидко переходити до ігор із розвиненим сюжетом, звиканням певних ролей:

а) так; б) ні.

43. Мислення дітей шестирічного віку переважно є:

а) образним і словесним; б) наочно-дійовим і образним. 51. Що відноситься до новоутворень у психічному розвитку шести річок:

а) супідрядність мотивів, що лежить в основі здатності до морального вибору; б) установка на досягнення бажаного результату в різних видах діяльності; в) довільність, збагачення функцій внутрішнього мовлення.

44. Рефлексія як новоутворення в психічному розвитку – це: а) передбачення своїх дій або їх уявлення; б) здатність виділяти та аналізувати власні психічні стани;

в) накопичення знань та оволодіння культурою розумової праці.

45. Провідна діяльність підлітка:

а) навчання або учіння; б) учбово-професійна діяльність;

в) інтимно-особистісне спілкування.

46. Назвіть основне новоутворення учнів підліткового віку: а) почуття дорослості;

б) інтенсивний розвиток самосвідомості, самооцінки й життєве самовизначення. в) внутрішній план дій.

47. Мислення підлітка переходить:

а) від предметного до наочного; б) від наочного до абстрактного; в) від абстрактного до формального.

48. Спрямованість підлітка

а) на світ людей, б) на світ речей.

49. Основним новоутворенням старшого шкільного віку є: а) самоконтроль; б) становлення світогляду; в) самовиховання.

50. Ознаки розвитку мислення в старшому шкільному віці:

а) децентрація мислення; б) розвиток теоретичного мислення; в) розвивається здатність до зв'язного логічного міркування, до високого рівня узагальнення та систематизації знань.

51. Пам'ять юнака:

а) мимовільна; б) довільна; в) після довільна.

52. Спрямованість юнака

а) на світ людей, б) на світ речей.

53. Виберіть найточніше визначення –важка дитина: а) це педагогічно запушена дитина,

б) це неслухняна, вперта, примхлива дитина, яка протистоїть, вимогам, порадам дорослих, в) це дитина, що характеризується певними відхиленнями в моральному розвитку.

54. Підкресліть причини появи –важких дітей:

а) урбанізація, б) фемінізація виховання,
в) вікові особливості психічного розвитку дитини,
г) єдина дитина в сім'ї, д) вплив сучасної сім'ї.

55. Педзапущеність – це а) неосвіченість, невихованість дитини,

б) відставання розвитку дитини від вимог віку, що викликано органічними порушеннями діяльності головного мозку,

в) відставання розвитку дитини від вимог віку, що зумовлено пошкодженням аналізаторів.

56. Поєднайте термін, назву ненормативної кризи з її змістом (наприклад, а=а):

а) криза нереалізованості	а) виникає в тому випадку, коли, на думку людини, життєва програма не виконана, коли вона незадоволена продуктивністю свого життя
б) криза особистої автономії	б) виникає тоді, коли відбувається втрата чи обмеження особистісної свободи
в) термінальна криза	в) виникає тоді, коли людина отримує звістку про важку хворобу, що неминуче призведе до закінчення життя
г) криза життєвих помилоч	г) виникає тоді, коли дії людини або її бездіяльність призвели до фатальних наслідків

57. Назвіть межі середньої дорослості:

а) 20-30 років;   б) 30-40 років;   в) 40 – 60 років.

58. Старіння (починаючи з 60 років) характеризується тим, що: а) усі органи й системи організму старіють одночасно; б) старіння починається в ранній і середній дорослості;

в) процеси старіння можуть проявляти себе тільки в пізній дорослості, тобто коли людині більше 70 років; г) на цей процес впливає спосіб життя людини, хвороби, життєві негаразди.

59. У 18-20 років і в 20-29 років зорова, слухова, кінестетична чутливості: а) досягають середнього рівня розвитку,

б) дещо знижуються;

в) досягають максимуму;

г) спостерігається нерівномірність у їх розвитку.

60. Коли відбувається стабілізація функцій пам'яті:

а) до 25 років;   б) від 25 до 50 років;   в) у 50-60 років.

61. Генеративність – це:

а) висока продуктивність роботи; б) намагання кожної людини увічнити себе, зробити свій значущий внесок у розвиток суспільства;

в) відкритість людини до спілкування; г) самоствердження в сім'ї, у вихованні дітей.

62. Що є предметом педагогічної психології:

а) умови учіння; б) закономірності засвоєння соціального досвіду;

в) особливості переходу від одного періоду до іншого; г) психологічні закономірності навчання і виховання, оволодіння досвідом, управління процесом учіння, формування особистості.

63. Поєднайте термін, назву нормативної кризи з її змістом (наприклад, а=а):

а) у 23 роки – криза –максимальних досягнень	а) людина обирає між –Я-реальним і –Я-ідеальним на користь першого
--	--

б) у 33 роки – криза –корекції життєвих планів	б) виникає потреба почати життя спочатку, знайти нову роботу, змінити місце проживання, розлучитися або вдосконалитися у професійному зростанні тощо
--	--

в) у 37-40 років – криза –середини життя	в) остаточне переосмислення планів життя і корегуванні особистих рис у зв'язку із зниженням фізичних властивостей, зміни статусу людини у житті
--	---

г) у 65 років – криза –Я - інтеграції	г) повний аналіз свого життя
---------------------------------------	------------------------------

64. У педагогічній діяльності широко використовується аналіз продуктів діяльності - це: а) зароблені учнем бали; б) розумові дії, якості особистості;

в) твори, малюнки, контрольні роботи; г) знання, бажання, цілі.

65-66. Поєднайте:

а) Учіння – це	а) викладання, процес передачі знань учню і його розвиток як особистості.
б) Навчання – це	б) організована, двостороння діяльність, спрямована на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу і подальшого застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці.
в) Діяльність педагога – це	в) активна цілеспрямована діяльність, яка полягає в засвоєнні знань, навичок та умінь, способів їх набуття, форм поведінки та видів діяльності.

67. Знайдіть правильну відповідь:

- а) учіння та учбова діяльність – тотожні поняття; б) учіння та учбова діяльність – різні поняття; в) учіння та учбова діяльність пов'язані між собою; г) учбова діяльність є однією з форм учіння, яка полягає в активному та цілеспрямованому засвоєнні соціального досвіду.

68. Підкресліть 4 відчуттів з якими пов'язана правильна самооцінка дітей раннього віку: а) відчуття безпеки, д) відчуття мети,

- б) відчуття індивідуальності; ж) відчуття компетентності, в) відчуття приналежності до групи (сім'ї), з) відчуття значимості, г) відчуття страху, к) відчуття ідентифікації.

69. Виховуваність – це а) процес впливу на людину суспільства, школи, сім'ї, літератури, телебачення тощо.

б) рівень закріплення необхідних поглядів, форм поведінки, моральних, естетичних якостей.

в) характеристика психічної діяльності дитини, яка виявляється в готовності здобувати досвід старших поколінь, формування суспільно значущих якостей.

70. Поєднайте термін, назву психологічного механізму формування властивостей особистості з її змістом:

а) наслідування	а) дотримування прикладу, зразка
б) навіювання	б) некритичне ставлення або розуміння явища
в) зараження	в) ототожнення себе з іншою людиною
г) ідентифікація	г) неусвідомлена взаємодія, яка відбувається на рівні підсвідомого, стереотипного, автоматичного взаємного обміну звичками, навичками тощо
а) перцептивні	а) здатністю педагога проникнути у внутрішній світ

- здібності дитини;
педагога
- б) мовні) здібність чітко висловлювати свої думки й почуття за
здібності педагога допомогою мови;
- в) в) здатністю вчителя до безпосереднього емоційно-
організаторські вольового впливу на учнів;
здібності педагога
- г) сугестивні г) це вміння організовувати діяльність учнів,
здібності педагога процес, свою власну діяльність.

71-77 Психологи доводять, що діти у своєму житті потребують порядку і правил поведінки. У зв'язку з цим, чи погоджуєтесь Ви з тим, що:

правила повинні бути в житті кожної дитини	так	ні
коли доводиться вдаватися до покарання, краще позбавляти дитину чогось приємного для неї	так	ні
правила повинні бути гнучкими	так	ні
повинна бути узгодженість та послідовність вимог, заборон, які надходять від дорослих	так	ні
правил повинно бути багато	так	ні
відступи від правил можуть бути але аргументовані	так	ні
вимоги до вихованців повинні суперечити основним потребам дитини (у рухах, пізнанні, спілкуванні тощо)	так	ні
вимогу або заборону слід виражати у дружньому пояснювальному тоні	так	ні

78-79. Поєднайте термін та визначення стилю спілкування за К. Левіном:

- а) авторитарний а) вимоги педагога спокійні, звертання діловиті; приятельське; спілкування завжди має особистісний підхід;
- б) демократичний б) діти і дорослі діють самі по собі; відсутня дисципліна, продуктивна взаємодія з учнями;
- в) потуральний в) ризькі вимоги, часті у грубій формі; погроза, похвала, покарання мають суб'єктивний характер.

80. Підкресліть 4 мотивів спілкування:

- а) органічні, в) ігрові, д) інтимно-особистісні,
б) пізнавальні, г) побутові, з) ділові, к) організаційні.

Головні завдання та принципи Нової української школи

Нова української школи визначає такі головні завдання:

- Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.
- Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.
- Наскрізний процес виховання, який формує цінності.
- Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.
- Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.
- Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
- Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентностей для життя.
- Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.
- Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. # 87, визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти, загальний обсяг їхнього навчального навантаження в базовому навчальному плані початкової освіти та форму державної атестації. Він ґрунтується на таких принципах:

1. *Презумпція талановитості дитини.* Забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації. Не допускати відокремлення дітей на підставі попереднього відбору на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях.

2. *Цінність дитинства.* Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру.

3. *Радість пізнання.* Організація пізнавального процесу, який приносить радість дитині, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини. Широке використання в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності.

4. *Розвиток особистості.* Замість «навченої безпорадності» — плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя/вчительки розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі.

5. *Здоров'я*. Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку.

6. *Безпека*. Створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування.

Додаток 2.

Діагностика функціональної готовності дитини до школи.

1. Мотиваційна. Домінування мотиву навчання.

Бесіда спрямована на визначення «внутрішньої позиції школяра». Вона містить запитання, що непрямым чином допомагають визначити наявність пізнавальної і навчальної мотивації у дитини, а також культурний рівень середовища, в якому вона росте.

2. Емоційно-вольова. Розвиток довільної регуляції діяльності.

Уміння уважно слухати і точно виконувати найпростіші вказівки дорослого, самостійно діяти за завданням дорослого, правильно відтворювати на аркуші паперу малюнок – наприклад, крапки, розташовані в певному порядку (скопіювати зразок).

3. Визначення розвитку дрібних рухів.

Дитині пропонується за допомогою олівця провести лінію по доріжці не торкаючись її країв і не відриваючи олівця від паперу.

Діагностика сприйняття іноземних мов

1. Вміння розпізнавати слова, що відрізняються одним звуком (з опорою на малюнок): plate-plane

2. Методика визначення рівня фонематичного слуху. Мелодійний ряд (відстукування певного ритму).

3. Запам'ятовування до 7-ми слів з опорою на малюнок. Учитель показує дитині картку і називає, що в ній зображено. Дитина має повторити і запам'ятати слово. Потім, дивлячись на малюнок, відтворити те, що запам'ятала.

4. Повторення за вчителем фраз, що складаються з 5-7-ми слів.

Додаток 3.

Методика виявлення дислексії.

Рядомовлення

Інструкція дитині: «Перерахуй по порядку пори року і (після відповіді на це питання) дні тижня». При недостатньому розумінні часових понять допустима допомога у вигляді навідних запитань або підказки, яка не містить порядкового перерахування.

Оцінки (тут і далі оцінка дається в штрафних балах):

правильно відповів на обидва запитання – 0 балів;

правильно відповів на 1 питання -2 бали;

не відповів на жодне питання – 3 бали.

Ритми

Інструкція: «Послухай, як я постукаю, і після того як я закінчу, постукай точно так само». Після цього одноразово пред'являється серія ударів по столу (олівцем або паличкою) з довгими і короткими інтервалами:

прості ритми – !! !, ! !!, !! ! !, ! ! !, ! !!!; якщо завдання виконано вірно, то переходять до більш складного; якщо допущено більше однієї помилки, то припиняють;

складні ритми – !!! ! !, ! !! !!, !! !!! !; Критерій виконання такої ж, як в простих ритмах.

Оцінки:

виконані обидва завдання – 0 балів

виконані тільки прості ритми – 2 бали

не виконано жодного завдання – 3 бали.

Тест «Кулак – ребро – долоня».

Інструкція: «Подивись уважно на те, що я зараз зроблю, і повтори так само. Експериментатор демонструє дитині тричі послідовність з трьох рухів: вдарити кулаком по столу, поставити долоню ребром, плеснути долонею по столу. Дитина так само, як і експериментатор, повинна тричі без помилок виконати цю послідовність. Якщо дитина порушила послідовність рухів не більше одного разу, потрібно вказати, що допущена помилка, і залишити йому ще спробу (якщо дитина відтворила послідовність рухів тільки один раз і після стимуляції продовжила її правильно, то це помилкою не вважається). При явно помилковому відтворенні демонстрація зразка повторюється. Всього допускається не більше 5 демонстрацій.

Оцінки:

правильне відтворення з однієї – двох спроб після 1-ї демонстрації – 0 балів;

правильне відтворення після двох демонстрацій або після трьох демонстрацій з 1-ї спроби – 2 бали;

правильне відтворення після 4-5 демонстрацій або після 3-х демонстрацій з 2-й і більш спроб – 3 бали.

Субтест «Повторення цифр».

Інструкція: «Зараз я назву тобі будь-які кілька цифр, а ти, як тільки я закінчу говорити, повтори їх точно в такому ж порядку. Увага!» Після цього

експериментатор рівним голосом, не змінюючи інтонації на останній цифрі, в ритмі відліку стартового часу називає ряд з трьох цифр (див. Цифрові ряди). При помилковому відтворенні пред'являється інший ряд з трьох цифр. При правильному відтворенні переходять до ряду з 4 цифр і так далі до ряду з 5 цифр. Експериментатор фіксує кількість цифр в найбільшому правильно відтвореному ряду. Це є попередньою оцінкою за першу половину завдання. Після цього дається нова інструкція: «Зараз я назву тобі ще кілька цифр, і ти їх теж будеш повторювати, але тільки починай з кінця, повторюй їх в зворотному порядку. Наприклад: якщо я скажу 1-2, то ти повинен сказати 2-1 ». При цьому для наочності потрібно по черзі торкнутися пальцем на столі двох уявних точок: спочатку зліва направо; потім справа наліво. Тактика обстеження і фіксування результатів така ж, як в першій половині завдання: спочатку пропонується ряд з 2 цифр, потім з 3 і т.д. Підсумковим результатом виконання всього завдання є сума попередніх оцінок за першу і другу половини завдання

Числові ряди

Прямий рахунок:

№ 3 3-8-6 6-1-2

№ 4 3-4-1-7 6-1-5-8

№ 5 8-4-2-3-9 5-2-1-8-6

Зворотний рахунок:

№ 2 2-5 6-3

№ 3 5-7-4 2-5-9

№ 4 7-2-9-6 8-4-9-3

Оцінки:

підсумковий результат більше 6 – 0 балів;

підсумковий результат дорівнює 6 – 2 бали;

підсумковий результату менше 6 – 3 бали.

Орієнтування «право – ліво»:

Просте орієнтування. Інструкція: «Підніми ліву руку (починати треба обов'язково з лівої), покажи праве око, ліву ногу». Якщо завдання виконано, то переходять до наступного, якщо ні – припиняють.

Мовна проба Хеда. Інструкція: «Візьмися лівою рукою за праве вухо, правою рукою – за праве вухо, правою рукою – за ліве вухо, покажи лівою рукою праве око».

Оцінка:

виконані обидва завдання – 0 балів
виконане лише просте орієнтування – 2 бали
не виконано жодного завдання – 3 бали.
Складання розповіді за серією картинок.

Дитині пред'являється розповідь в 2-х картинках (зручна для використання розповідь про курку, курчат і самоварну трубу з книги Н. Радлова «Розповіді в картинках»).

Інструкція: «Подивися! На цих картинках намальоване маленьке оповіданнячко. Розкажи, про що тут намальовано? Склади розповідь за цими малюнками ».

Якщо дитина не може самостійно скласти розповідь або замість неї перераховує зображені предмети, то треба задати навідні запитання. Після того як дитина закінчила розповідь, задається питання: «Поясни: чому курчата стали чорними?». Правильним вважається будь-яке пояснення типу. Оцінки виставляються в два етапи.

Оцінюється якість побудови оповідання:

розповідь складена самостійно, без істотних похибок – 0 балів;
розповідь складена тільки за навідними питаннями без грубих помилок або самостійно, але з грубими похибками (пропущена істотна частина розповіді, порушена послідовність подій) – 2 бали;
замість розповіді перераховуються зображені предмети – 3 бали;
дитина без сторонньої допомоги навіть не перераховує зображені предмети – 4 бали.

Оцінюється розуміння причинно-наслідкових зв'язків:

- дано правильне пояснення (забруднилися в сажі, фарбі) – 0 балів;
- пояснення неповне («труба – чорна») – при цьому задається пряме запитання, і якщо задовільної відповіді не дано, то – 1 бал;
- пояснення зовсім немає – 2 бали.

Підсумкова оцінка дорівнює сумі першої і другої оцінок.

Складання остаточного висновку:

При обстеженні дітей 6,5 – 7,5 років без грубої мовної патології підсумовуються наступні оцінки:

За «рядомовлення», повторення цифр, і за тест Озерецького або «Ритми» (з цих двох вибирається завдання, за яке отримана вища оцінка).

При обстеженні дітей 7,5 – 8,5 років з вираженою мовною патологією (поліморфна дислалія, загальне мовне недорозвинення, ринолалія) підсумовуються наступні оцінки:

За «Рядомовлення», «Повторення цифр», «Орієнтування в «право – ліво» і «Розповідь за картинками».

Перелік рекомендованих джерел

Основна

1. Бібік, Н. М. (ред.). (2017). *Нова українська школа*. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 206 с.
2. Василенко, Л., Савчин, М. (2021). *Вікова психологія*. Київ: Академія, 376 с.
3. Верховна Рада України, (2017). *Про освіту* [online]. Київ, Україна. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [Accessed 11.06.2022].
4. Верховна Рада України, (2017). *Про повну загальну середню освіту* [online]. Київ, Україна. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [Accessed 11.06.2022].
5. Видра, О. (2019). *Вікова та педагогічна психологія*. Київ: Центр навчальної літератури, 112 с.
6. Дуткевич, Т. (2017). *Дитяча психологія*. Київ: Центр навчальної літератури, 424 с.
7. Дуткевич, Т. (2019). *Дитяча психологія: практикум*. Київ: Вид-во КНТ, 204 с.
8. Золотухіна, С. Т. (2012). *Виховуюче навчання (спекурс з історії педагогіки)*. Харків: Вид-во ХГУ «НУА», 168 с.
9. Кутішенко, В. (2019). *Вікова та педагогічна психологія*. Київ: Центр навчальної літератури, 128 с.
10. Лисенко, Л. М. (2020). *Вікова психологія*. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 113 с.
1. *Нова українська школа*, (2017–2022). [online]. Available at: <https://nus.org.ua> [Accessed 11.06.2022].
2. *Освітній портал*, (2007–2022). [online]. Available at: <http://www.osvita.org.ua> [Accessed 11.06.2022].
11. Сергеєнкова, О., Столярчук, О., Столярчук, О. та Пасєка, О. (2020). *Вікова психологія*. Київ: Центр навчальної літератури, 376 с.
12. Мойсеюк, Н. Є. (2013). *Педагогіка*. Київ: Педагогіка, 608 с.
13. Павелків, Р. В. (2011). *Вікова психологія*. Київ: Кондор, 469 с.

Додаткова.

1. Астахова, Е. В. (ред.). (2018). *Третій возраст: обоснованность оптимизма*. Харків : Изд-во НУА, 222 с.
2. Бахтіярова, Х. Ш. (ред.). (2017). *Інноваційні технології навчання*. Київ: НТУ, 172 с.
3. Кремень, В. Г. (ред.). (2014) *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер, 1040 с.
4. Ліфарєва, Н. У. (2015). *Психологія особистості*. Київ: Університетська книга, 238 с.

5. Любар, О. О., Стельмахович, М. Г. та Федоренко, Д. Т. (2003). *Історія української школи і педагогіки*. Київ: Знання, 450 с.
6. Максименко, Д. (2020). *Психологічні особливості криз підлітка. Практична психологія*. Київ: Центр навчальної літератури, 200 с.
7. Максименко, Д. (2020). *Різнокольорове дитинство. Ігротерапія, казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія. Практична психологія*. Київ: Центр навчальної літератури.
8. Максименко, Д. (2020). *Як справитися з гнівом дитини. Практична психологія*. Київ: Центр навчальної літератури, 173 с.
9. Максименко Д. (2020). *Якщо підлітку важко навчатися в школі*. Київ: Центр навчальної літератури, 142 с.
10. Полищук, В. (2017). *Криза 13 років: феноменологія, проблеми*. Київ: Університетська книга, 187 с.
11. Таніт, К. (2021). *Про що думає підліток?* Харків: Ранок, 224 с.

Навчальне видання

**ВІКОВА ТА
ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ**

Навчальний посібник для студентів,
які навчаються за спеціальністю 054 «Соціологія»

(українською мовою)

Автор-упорядник ГОГА Наталія Павлівна

В авторській редакції

Комп'ютерний набір: *Н. П. Гога*

Підписано до друку 27.06.2023. Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».

Ум. друк. арк. 5,0. Обл.-вид. арк. 4,65

Тираж 5 пр. Зам. №

Видавництво

Народної української академії

Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002.

Надруковано у видавництві

Народної української академії

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.

